

OVER TAAL

- 115** Interview
Dirk Caluwé: Tien jaar Taaltelefoon - Filip Devos en Evelien Van Renterghem
- 118** Taalwerk
Historische sociolinguïstiek van het Nederlands: de taal van 'de man in de straat' - Gijsbert Rutten
- 121** Taalkronkels
De constructies van Bos - Albert Oosterhof
- 122** Idioom & Co
Een eigenaardigheid van het Noord-Gronings - Albert Oosterhof
- 124** Broodje taal
Van ogenblik tot bijdehand: een knipperlichtrelatie - Els Hendrickx
- 126** Interview
Gilbert De Bruycker: een terugblik op meer dan 40 jaar VAN - Matthias Lefebvre
- 129** Taalwerk
De formulering van deontische modaliteit in wetteksten - Karen Deschamps
- 132** Dossier
De VRT-Taaldag? Wablieft?! - Karl Hendrickx
- 135** Te boek
Idiomatische uitdrukkingen te boek - Filip Devos
Monumentale historische syntaxis - Filip Devos
Bargoens woordenboek - Filip Devos
- 139** Column
Over kinderen en voeten - Hugo Brouckaert
- 140** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Dirk Caluwé: tien jaar Taaltelefoon

FILIP DEVOS EN EVELIEN VAN RENTERGHEM

De Taaltelefoon, de taaladviesdienst van de Vlaamse overheid, vierde op dinsdag 27 oktober zijn tiende verjaardag. Net op die dag hield de VRT ook zijn Taaldag (zie het 'Dossier' verder in dit nummer). Dirk Caluwé, teamhoofd van de Taaltelefoon, blikt terug op die tien jaar, waarin in totaal 114 216 taalvragen beantwoord werden.

Hoe is de Taaltelefoon precies ontstaan? Was er voor 1999 dan geen taaladviesdienst van de overheid?

Vóór 1999 was er wel een Taaltelefoon, maar die is opgedoekt. Dat kwam doordat de dienstverlening zoveel succes had dat de medewerkers het niet meer konden waarmaken. De dienst was toen eigenlijk bedoeld voor het interne taaladvies, voor het reviseren van teksten van de overheid en niet zozeer voor het beantwoorden van vragen van burgers. In 1998 is er in het Vlaams Parlement een voorstel van decreet goedgekeurd dat de Vlaamse overheid de opdracht geeft om een taaladviesdienst voor het grote publiek op te richten. In oktober 1999 is de dienstverlening gestart.

U was er van in het begin bij als 'teamhoofd' van de Taaltelefoon. Wat houdt uw job precies in?

Ja, ik heb de dienstverlening mee opgestart. De job is zeer gevarieerd. Er zijn periodes dat ik bijna niet met taal bezig ben, maar met vergaderen, advies geven bij bepaalde projecten, actief zijn in projectgroepen ... Maar in andere periodes ben ik toch intensief bezig met taal- en tekstadvies. De voorbije periode heb ik heel veel tijd gestoken in onze nieuwe brochure.

We werken op onze dienst met negen mensen en daarvan zijn er drie die dag in dag uit vragen van burgers beantwoorden aan de telefoon en via e-mail. Daarnaast

is er ook nog iemand van de Taalunie, die zich bezighoudt met de website taaladvies.net. Dat is voor ons een belangrijk instrument bij het taaladvies.

Kunnen jullie alle vragen meteen beantwoorden?

In 90% van de gevallen kunnen de medewerkers meteen antwoorden. Dat heeft met ervaring te maken, omdat het toch vaak aan elkaar verwante vragen zijn die terugkeren. Dan geven we gewoon dadelijk het antwoord, maar ook heel vaak kunnen we het antwoord meteen opzoeken in bronnen als *Van Dale*, het *Groene Boekje*, terwijl de mensen aan de telefoon hangen. Bij sommige vragen moeten we wat meer zoekwerk doen en dan bellen we de mensen achteraf op met het antwoord of sturen we hun een e-mail. Mensen die digitaal advies zoeken, adviseren we om eerst te zoeken op de website taaladvies.net. Lukt dat niet, dan kunnen ze via het formulier op die website

de vraag voorleggen en dan proberen we binnen vijf dagen een antwoord via e-mail te geven.

Mensen zijn nu niet zomaar geneigd om te zeggen 'het staat in het naslagwerk, dus het is zo'.

De Taaltelefoon geeft niet alleen extern advies aan de burger, maar ook intern advies aan de administratie. Wat moeten we ons bij dat laatste voorstellen?

In het begin, dus vóór 1999, was dat de enige taak die we hadden. Het interne advies omvat drie grote opdrachten. De eerste is een verplichte opdracht waarover er een omzendbrief bestaat. We moeten advies geven over alle regelgeving van de Vlaamse overheid, vóór die naar de Vlaamse regering gaat. Het gaat eigenlijk om twee adviezen: een juridisch advies van een collega-jurist en een taalkundig advies van onze dienst. We lezen dus de teksten na en proberen er zo veel mogelijk taalfouten uit te halen, we passen waar nodig de formulering aan, enzovoort. Dat moet binnen vier werkdagen.

De tweede opdracht heeft te maken met wat ik 'de gezichtsbepalende teksten van de Vlaamse overheid' noem. Dat heeft te maken met alle teksten die naar buiten gaan: teksten voor brochures, voor borden langs de weg, voor radiosspots, dus alles waar de burger mee te maken krijgt. Het is geen verplichting dat de mensen die deze teksten maken bij ons advies vragen over de taalkwaliteit, maar het is bijna een standaardprocedure, omdat zij vaak zelf geen taaladviseur hebben.

De derde grote opdracht heeft te maken met de formulieren van de Vlaamse overheid. Er is een website waarop de formulieren staan die de Vlaamse overheid gebruikt in de communicatie met particulieren, bedrijven en andere overheden, bijvoorbeeld formulieren waarmee je subsidies of een bouwvergunning kunt aanvragen. Wij geven advies over die formulieren en kennen er een kwaliteitslabel aan toe. Je kunt op die manier op de website zien of een formulier gemakkelijk in te vullen is.

De Taaltelefoon is, de naam zegt het zelf, telefonisch te bereiken (op 078 15 20 25; elke werkdag van 9 tot 12 uur en op schoolwoensdagen ook van 14 tot 16 uur) of via e-mail (taaltelefoon@vlaanderen.be). We vermoeden dat haast alle aanvragen tegenwoordig via mail verlopen.

De meerderheid van de vragen is nog altijd telefonisch, rond de 55%, maar het aandeel e-mail en taaladvies.net is met de jaren gegroeid. Ik vermoed dat dat in de toekomst nog zal stijgen, maar de telefoon blijft belangrijk. Veel mensen hebben behoefte aan een

gesprek, omdat ze dan kunnen toelichten wat ze precies willen en ze direct kunnen reageren. Het is interactiever.

Op de VRT-Taaldag zei u dat de Vlamingen impulsiever geworden zijn in het stellen van vragen.

Ja, dat is zeker anders dan tien jaar geleden. Dan was het iets statischer. Mensen vroegen gewoon advies en kregen het antwoord. Nu, met middelen zoals Google en taaladvies.net, gaan mensen ook zelf op zoek naar het antwoord.

Waarover wordt jullie advies het meest gevraagd? Gaat het over betekenis, spelling, etymologie, taalzorg, schrijfadvis enzovoort? Op de website staat te lezen dat jullie advies geven over de 'huidige Nederlandse standaardtaal', maar dat is nog vrij ruim.

De meeste mensen stellen ons vragen vanuit een beroepsmatige achtergrond. De grootste groep vragen gaat nog altijd over spelling, ongeveer 36%, maar dat aandeel is wel wat gezakt.

Spelling lijkt ons nu net iets wat je zelf gemakkelijk kunt opzoeken.

Ja, maar mensen vragen vaak advies over de toepassing van bepaalde regels in de praktijk. Wanneer een woord niet in het *Groene Boekje* staat, vragen ze zich af hoe ze de regel moeten toepassen, zoals met alles wat met aaneenschrijven te maken heeft, of met hoofdletters. Dat zijn twee domeinen, vooral de hoofdletters dan, waarbij er vaak speelruimte is: je kunt er bijvoorbeeld over discussiëren of iets een eigenaam of een soortnaam is. In die zin is het logisch dat mensen er nog vragen over hebben.

De tweede grote groep heeft te maken met woordgebruik: hoe ga je om met bepaalde woorden in teksten, is een woord in een bepaalde context wel juist ... Bijvoorbeeld: is het *in bijlage* of *als bijlage*, is het *het feest gaat door* of *het feest vindt plaats*?

De Taaltelefoon adviseert vooral op basis van taaladvies.net, de taaladviesvoorziening van de Nederlandse Taalunie. Hoe verlopen die samenwerking en dat overleg? Heeft Vlaanderen daar een eigen inbreng in, en echt een stem?

Alle teksten die op taaladvies.net komen zijn goedgekeurd door het Taaladviesoverleg; dat is een overlegorgaan van de Nederlandse Taalunie waarin zowel Vlamingen als Nederlanders zitten. Voor Vlaanderen zitten daar onder anderen Ruud Hendrickx en ikzelf in. Het voorbereidingstraject wordt uitgevoerd door de twee taal-

adviesdiensten: in Vlaanderen is dat de Taaltelefoon, in Nederland het Genootschap Onze Taal. Zij schrijven de nieuwe adviezen voor de burgers. Het werk wordt verdeeld. De Taaltelefoon behandelt dan soms kwesties die typisch zijn voor het Belgisch-Nederlands, terwijl het Genootschap Onze Taal kwesties behandelt waar Vlaanderen geen boodschap aan heeft, omdat het bijvoorbeeld iets is wat in Vlaanderen nooit gezegd wordt.

Alle adviezen moeten toegankelijk zijn voor Nederlanders en Vlamingen. Er is dus gekozen voor een terminologie die voor beide partijen neutraal is. Taaladvies.net bouwt voort op een cd-rom van vroeger, de Taaladviesbank. De terminologie die daarin gebruikt werd voor variatiekwesties, is ondertussen aangepast. Wij zeggen nu van bepaalde varianten dat ze ofwel *geen standaardtaal* zijn, ofwel *standaardtaal in het hele taalgebied*, of *standaardtaal in België*, of *standaardtaal in Nederland*. Vanuit taalpolitiek en ook vanuit taalkundig standpunt is het dus een min of meer neutrale manier om naar varianten te verwijzen.

Jullie werkwijze is dus vergelijkbaar met die van Van Dale?

Ja, dat is dezelfde ontwikkeling als bij de *Grote Van Dale*. *Van Dale* heeft in 1999 voor het eerst het label *algemeen Belgisch-Nederlands* gebruikt. Dat label komt overeen met ons label *standaardtaal in België*. Dat is een ontwikkeling van de laatste jaren waar wij met de Taaltelefoon sterk aan hebben meegewerkt.

We leggen over elke variatiekwestie waarvan we vermoeden dat het iets te maken heeft met verschillen tussen Noord en Zuid een hele informatiemap aan. We controleren de naslagwerken, gebruiken corpora om te kijken naar het feitelijke gebruik, bijvoorbeeld via Google en websites van kranten, en we leggen die kwesties ook voor aan een panel van 70 à 80 taalgebruikers in Nederland en Vlaanderen. Die moeten oordelen of ze iets standaardtaal vinden of niet, of ze bepaalde vormen kennen, of ze die zelf zouden gebruiken of niet, enzovoort.

Zijn dat dan neerlandici?

Die zitten ertussen. Het zijn vooral mensen die taalgevoelig zijn, maar ze hoeven daarvoor zelf niet echt een taalkundige opleiding te hebben gehad. Het is ook belangrijk dat alle gebieden uit het taalgebied vertegenwoordigd zijn. We proberen ook een evenwicht qua leeftijd en geslacht te zoeken.

Bij sommige adviezen op de website staat 'het is niet helemaal duidelijk of dit tot de standaardtaal kan worden gerekend of niet'. Er staat dan bij dat het heel veel gebruikt wordt, maar dat sommige mensen er toch bezwaar tegen maken. Wij noemen dat de twijfelgevallen. We vinden het taalkundig gezien ook wel goed dat

die categorie bestaat, omdat die ook aangeeft dat het niet altijd zwart of wit is.

We willen niet de indruk geven dat taal beperkt is tot correct taalgebruik.

Hebt u de voorbije tien jaar een evolutie gezien in het soort vragen dat men stelt? Misschien geeft dat wel een weerspiegeling van de taalevolutie in Vlaanderen?

Er is zeker een evolutie ten opzichte van tien jaar geleden. Mensen zijn nu niet zomaar geneigd om te zeggen 'het staat in het naslagwerk, dus het is zo'. Dat heeft ook te maken met het feit dat er nu meer middelen zijn om taalkwesties te beoordelen. Twintig jaar geleden, vóór internet bestond, had een taaladviseur vaak niet meer dan een woordenboek. Hij kon wel verschillende woordenboeken naast elkaar leggen, maar hij kon de informatie verder niet toetsen aan andere instrumenten. En nu kan dat wel. En dat doen taalgebruikers nu zelf ook. Het gevolg is dat het strikt normatieve wat minder normatief wordt.

Is er nu evenveel behoefte aan een taaladviesdienst als tien jaar geleden?

Ik denk het wel. Qua aantal vragen blijven we vrij stabiel, dus ik denk dat de behoefte nog even groot is.

Ter gelegenheid van de verjaardag stelden de medewerkers van de Taaltelefoon een nieuwe adviesgids samen: In duidelijk Nederlands: spreken en schrijven voor iedereen. Op de website kan de tekst gedownload worden in pdf-formaat. Hebben jullie bewust gekozen voor een gids die meer is dan een klassieke 'taalzorggids'? En zo ja, waarom?

Ja, dat is bewust. We willen niet de indruk geven dat taal beperkt is tot correct taalgebruik. Een opvatting die bij veel mensen leeft en die nog veel erger is, is dat taal eigenlijk alleen maar iets is als spelling. We hebben voor een communicatieve invalshoek gekozen. Vandaar dat de eerste hoofdstukken gaan over communicatieve keuzes die je maakt: een goede structuur, een heldere formulering ... We willen dus meegeven dat goed communiceren meer is dan correct spellen en de juiste woorden gebruiken.

Taalwerk

Historische sociolinguïstiek van het Nederlands: de taal van 'de man in de straat'

GIJSBERT RUTTEN

Eigenlijk weten we ontzettend veel van de geschiedenis van het Nederlands. Al sinds de negentiende eeuw is er door zowel taalkundigen als letterkundigen onderzoek gedaan naar oudere teksten en dat heeft een tamelijk coherent beeld opgeleverd van een langzame, lineaire groei naar een geschreven en later ook gesproken Standaardnederlands. Het onderzoek concentreerde zich sterk op de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw, de eeuw van literaire reuzen als Vondel, Hooft en Huygens. Dat ook het taalkundig onderzoek met name over literaire teksten ging, heeft wel ingrijpende gevolgen gehad voor ons beeld van de taalgeschiedenis. Juist die teksten lijken geschreven in een meer algemeen, bovengewestelijk Nederlands, dat bovendien formeel of zelfs geconstrueerd kan overkomen – probeer Hooft maar eens vlotjes te lezen. Geheel in de geest van het huidige politieke klimaat vragen taalkundigen zich dan ook af hoe 'de man in de straat' eigenlijk schreef en sprak. Dat is het terrein van de historische sociolinguïstiek, die in ons taalgebied met name aan de Vrije Universiteit Brussel en de Universiteit Leiden wordt beoefend.

regionaal oogpunt is er sprake van oververtegenwoordiging van manlijke auteurs. De meeste teksten zijn ofwel geschreven in Holland, door Hollanders, of anders in dezelfde bovengewestelijke, maar op het Hollands gebaseerde schrijftaal. En er is meer. Wie de tijd vond om poëzie te schrijven en er uitgevers mee af te struinen, was kennelijk niet dag in dag uit bezig met veel moeite de touwtjes aan elkaar te knopen. Dus ook wat de sociaal-economische en culturele spreiding betreft – kernpunten in het moderne sociolinguïstische onderzoek – is er een vertekend beeld. Verder: als lezen en schrijven in het dagelijkse leven een prominente plaats innemen, moet dat gevolgen hebben voor het taalgebruik. Een onervaren schrijver zal andere taal bezigen dan Hooft, die in zijn professionele leven als drost van Muiden, en bovendien in zijn persoonlijke leven als literator, voortdurend met teksten in de weer was. Tellen we bij dat alles op dat literaire taal per definitie sterk afwijkt van alledaagse taal, al was het maar op stilistisch niveau, dan is het begrijpelijk dat taalhistorici naar andere bronnen op zoek gaan.

Zijn er dan bronnen?

De historisch-taalkundige problemen die ik hiervoor schetste, zijn voor een deel natuurlijk te herleiden tot de beschikbaarheid van bronnen. Of beter: het gebrek eraan. Terwijl we van Hooft tienduizenden regels poëzie en proza hebben, plus een gigantische correspondentie, en van veel teksten ook nog eens de

Om maar meteen bij 'de man in de straat' te blijven: een van de problemen voor de historische taalkunde is de relatieve afwezigheid van vrouwelijke auteurs. In het beschikbare corpus van teksten zijn mannelijke schrijvers beslist oververtegenwoordigd. Ook vanuit

handschriften, was ‘de man in de straat’ niet zo betrokken bij het bewaren van documenten voor het eigen archief en het nageslacht. Papier was bovendien kostbaar, dus het kon maar beter volledig opgebruikt worden. Toch zijn er wel bronnen te vinden. Historici leggen sinds enkele decennia een bijzondere belangstelling aan de dag voor zogenaamde egodocumenten: teksttypen als dagboeken en brieven die – bij goed zoeken – wel degelijk in bibliotheken en archieven te vinden zijn. In die meer intieme tekstgenres verwachten we een schrijftaal aan te treffen die wat verderaf staat van het literaire of formele taalgebruik uit de traditionele bronnen, en die misschien ook dichter tegen de gesproken taal aan leunt. Daarbij is het overigens geen vooronderstelling dat we in egodocumenten per se een meer alledaagse taal aantreffen. Omdat in de loop van de achttiende eeuw het dagboekschrijven zich bijvoorbeeld duidelijk ontwikkelt tot een specifiek tekstgenre met eigen conventies, moet de mate van alledaagsheid van de bronnen juist een van de onderzoeksvragen zijn. Voor de kunst van het briefschrijven bestonden er al eeuwen handboeken met instructies en voorbeeldbrieven.

Een bijzondere bronnencollectie vormen de zogenaamde *sailing letters*, door de Engelsen tijdens de (legitieme) kaapvaart in de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw buitgemaakte brieven van en aan opvarenden van schepen onder Nederlandse vlag. Ze liggen al eeuwen in de Engelse archieven te verstoffen en zijn enkele jaren geleden herontdekt, eerst als unieke bron voor *history from below*, het werkterrein van historici die zich voor ‘de man in de straat’ interesseren. Al gauw zagen ook taalhistorici het belang ervan in. In de historische taalkunde spreekt men sinds enkele jaren van *language history from below*.

Veel van de traditionele problemen van de historische taalkunde kunnen dankzij deze collectie *sailing letters* opgelost worden. Zo is er een ruime hoeveelheid brieven van echtgenoten en moeders. Ook wat de sociaal-economische geleiding betreft, is het materiaal veelbelovend: er zijn brieven van en aan matrozen, bootsluiter, timmerlieden, kappers enz. Daarmee hebben we gelijk mensen te pakken voor wie lezen en schrijven vermoedelijk niet tot de dagelijkse activiteiten behoorden, onervaren scribenten dus, van wie verwacht wordt dat ze minder beïnvloed zijn door scholing,

schrijfroutine en normen voor schriftelijk taalgebruik. Ook regionale aspecten zijn met de *sailing letters* te verdisconteren, zij het in beperkte mate. Er zijn vooral brieven uit Friesland, Holland, Zeeland en West-Vlaanderen, waar immers de havensteden liggen.

In het onderzoek aan de Vrije Universiteit Brussel staat een ander type niet-literaire teksten centraal: administratieve en juridische documenten. De wisselende politieke omstandigheden in de negentiende eeuw (Franse tijd, Hollandse tijd, Belgische tijd) en grote sociale veranderingen als de snel toenemende welvaart, een stijgend gemiddeld scholingniveau en het ontstaan van een arbeidersklasse hebben diepe sporen nagelaten in het schriftelijk taalgebruik van ambtenaren, notulisten en secretarissen.

Variatie en verandering

Centraal in de sociolinguïstische benadering staat variatie: het bekende verschijnsel dat er meerdere manieren zijn om een betekenis uit te drukken. Vaak volgt variatie een patroon. De ene variant komt meer voor bij sociaal-economische middengroepen dan in hogere klassen, een andere meer bij vrouwen dan bij mannen. Voor de sociolinguïstische studie van variatie in historische taal zijn nieuwe bronnen, zoals hierboven geschetst, noodzakelijk. De spreiding van varianten over een taalgemeenschap kan bovendien inzicht geven in taalverandering. Ik geef een voorbeeld. Het is al langer bekend dat het tegenstellend voegwoord *maar* in de zestiende en zeventiende eeuw behalve de meer formele variant *doch*, ook de variant *dan* kende: *het is niet warm buiten maar/doch/dan ijskoud*. Er zijn bovendien voorbeelden uit de achttiende en de negentiende eeuw. Daarna lijkt dit *dan* in onbruik geraakt. Een historisch-sociolinguïstische analyse van tegenstellend *dan* in vroegmoderne egodocumenten werpt meer licht op de distributie en de verdwijning van *dan*, dus op aspecten van variatie en verandering.

Eerst wisten we eigenlijk alleen maar dat tegenstellend *dan* gedurende een bepaalde periode voorkwam, maar wat weet je daarmee nu eigenlijk? Wie gebruikte dat *dan*? En waarom zijn, bijvoor-

beeld, niet *maar* en *doch* verdwenen om plaats te maken voor *dan* als het enige voegwoord van tegenstelling? In egodocumenten uit de zeventiende en achttiende eeuw blijken alle drie de varianten voor te komen. Een eenvoudige frequentie-analyse maakt al veel duidelijk: *maar* is gangbaar, *doch* minder en *dan* nog minder. *Maar* is ook de normale variant in die zin dat elke scribent deze gebruikt. De hoger opgeleide scribenten uit sociaal-economisch hogere kringen – dat gaat vaak samen – vertonen echter de neiging om *maar* te vermijden. Ze laten het niet achterwege, maar gebruiken opvallend vaak de synoniemen *doch* en *dan*. Van die twee verkiezen ze duidelijk *doch*. Daartegenover staan minder ervaren middenklasse-scribenten, zoals huisvrouwen die aan de afwezige kostwinner verslag doen van het leven thuis. Zij gebruiken, op een enkel geval na, uitsluitend *maar*. Zo ontstaat er geleidelijk aan een – nog altijd – tentatief beeld van een spreektaalige, gangbare vorm (*maar*), die door bepaalde mensen (en misschien ook in bepaalde teksttypen?) wordt vermeden ten gunste van vooral *doch* en in mindere mate *dan*. Waarom *dan* het overigens oudere *doch* niet verdrongen heeft, is onderwerp van speculatie, maar we beginnen nu wel te begrijpen waarom een van beide verdween: waren twee formelere of stilistisch hogere alternatieven voor *maar* misschien wat veel van het goede? Als een sleutelkenmerk van standaardisatie variantenreductie is, zoals vaak wordt beweerd, sneuvelde bij de vorming van de negentiende-eeuwse standaardtaal een van de varianten. Dat het polyseme *dan* dat lot beschoren was in plaats van *doch*, verbaast misschien niet zo.

Standaard en niet-standaard

Het is in dergelijke detailanalyses op basis van grotere tekstcorpora dat de historische sociolinguïstiek een belangrijke bijdrage kan leveren. Meerdere van zulke detailanalyses kunnen het nogal lineaire beeld van afnemende variatie en de groei van de geschreven standaard nader inkleuren en waar nodig bijstellen. Zo hopen we de grote lijnen van de taalgeschiedenis, zoals die zijn vastgesteld, meer reliëf te kunnen geven.

Tegelijkertijd zijn de grote lijnen blijvend onderwerp van onderzoek. Als we strikt vasthouden aan de grote lijn, namelijk de ontwikkeling van de standaardtaal, lopen we het risico variatieverschijnselen alleen maar te interpreteren in relatie tot, en

dan meestal als afwijking van, de gangbare normen. Maar het is natuurlijk lang niet gezegd dat elke taalgebruiker op de hoogte was van alle taalnormen, laat staan dat elke taalgebruiker zou instemmen met het belang van normen. En dan zijn er nog taalgebruikers die vermoedelijk wel zouden instemmen met dat belang, maar niet op de hoogte blijken van de concrete normen. Een kras voorbeeld daarvan levert een legerkapitein die aan het eind van de achttiende eeuw zijn belevenissen bijhield in een journaal. Hij lijkt te weten dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen de zogenaamde korte *ei* en de lange *ij*. Dat is de hele achttiende eeuw door volkomen gangbaar in gedrukte teksten. Beide tekens komen ook in zijn journaal voor. De distributie is echter volledig anders dan in gedrukte teksten en komt er grofweg op neer dat hij altijd *ij* spelt (dus *wijnig*, *bijde*, *klijn* etc.), tenzij die gevolgd wordt door een *d* (bijvoorbeeld *vrijheid*, *universiteit*, *verscheiden*). Hij is hierin zo systematisch dat we veronderstellen dat hij een geregulariseerde spelling nastreefde, waarschijnlijk omdat hij die als taalnorm erkende, maar hij creëerde en passant wel zijn eigen regels. Daarmee onttrekt hij zich aan een tweedeling in standaardtalig en niet-standaardtalig taalgebruik: dat hij spellingregularisering als norm erkende is 'standaardtalig', maar zijn uitwerking van dat idee is niet-standaardtalig. Het moge duidelijk zijn dat een interpretatie van zijn spellingsysteem als alleen maar afwijkend van de standaard of als vergeven van de hypercorrecties (*wijnig*, *bijde*, *klijn*), geen recht doet aan de schriftelijke taalvaardigheid van deze scribent.

Behalve het opdelven van variatie uit nog ongebruikte bronnen is een belangrijk, zo niet het belangrijkste doel van de historische sociolinguïstiek het volledig in kaart brengen van de sociolinguïstische ruimte: wie verkoos in welke context welke variant en waarom? In welke mate oefenen onderwijs, schrijfervaring en taalnormen invloed uit op het schriftelijk taalgebruik van scribenten? En, uiteraard, zullen we ooit de heilige graal van het gesproken Nederlands zo dicht naderen dat we echt kunnen zeggen: zo klonk de taal van 'de man in de straat'?

Gijsbert Rutten werkt als historisch (socio)linguïst aan de Universiteit Leiden en de Vrije Universiteit Brussel.

e-mail: g.j.rutten@hum.leidenuniv.nl

Taalkronkels

De constructies van Bos

ALBERT OOSTERHOF

We leven in een tijdsgewricht waarin rechtbanken faillissementen uitspreken waarvan een hele generatie niet wist dat het bestond. In België blijft het bij banken die in de problemen komen en vervolgens gered worden. In Noord-Holland maakt men echter mee dat de regionale 'banktrots' (een woord dat trouwens nog niet in *Van Dale* staat), de Dirk Scheringa Beheer Bank failliet gaat. Dat gaat gepaard met vreemde taferelen, zoals in de nacht van 20 op 21 oktober 2009. Die nacht komt de ABN Amro met vrachtwagens 1300 magisch-realistische kunstwerken uit het Scheringa Museum weghalen.

Ook artiesten moeten er aan geloven. Zo is Marco Borsato (althans zijn bedrijf) inmiddels failliet verklaard en het schijnt dat hij daar zelf ook wel een boterham minder om eet. Dit opent allerlei mogelijkheden voor taalspel. Een nummer als *Binnen* wordt gepersifleerd als *Kan niet meer pinnen! Pinnen bij de bank, pinnen bij de pomp, niet pinnen*, al is in dit geval de originele tekst *Je bent binnen* eigenlijk al cynisch genoeg. *Vandaag is rood de kleur van je lippen* wordt *Vandaag is rood de kleur van je saldo*.

Wie je maar beter te vriend kan houden zijn de ministers van Financiën. Zij bepalen wie er gered wordt. Soms delen ze ook steken onder water uit, zoals Wouter Bos, die vorig jaar tijdens een persconferentie over de Fortiskwestie (3 oktober 2008) het volgende zei:

Zoals u gemerkt zult hebben de afgelopen week zaten veel van de problemen met name in het Belgische deel van het Fortisconcern verscholen. Door nu het Nederlandse deel eruit te lichten en daar een goede prijs voor te betalen hebben we twee dingen tegelijk bereikt. Ten eerste hebben we gezonde delen van het concern gevrijwaard van wat we dan noemen mogelijk besmettingsgevaar van delen die wat minder gezond in elkaar zaten. Tegelijkertijd heeft dat zo veel cash opgeleverd voor de Belgische kant van het bedrijf dat men daar ook de daar aanwezige problemen kan oplossen en dus ook weer een betere kans heeft om op een goede manier verder te gaan.

Bos doet hier dus drie uitspraken: (A) De Nederlandse overheid heeft gezonde onderdelen gekocht en (B) de Belgen kunnen de problemen in de Belgische onderdelen oplossen. Er ontstond echter wrevel bij de Belgische autoriteiten, omdat er natuurlijk nog een element in Bos' uitspraak zat: (C) De Belgische onderdelen zijn ongezonder dan de Nederlandse.

In latere interviews en debatten moffelt Bos het laatste punt ineens een beetje weg. Meer dan een jaar na dato kunnen we dat best nog even in alle rust constateren. Laat ons een naam geven aan deze retorische truc: De Truc van Bos. Wil je C ontkennen, dan benadruk je A en B zo nadrukkelijk dat C tussen wal en schip valt.

En diezelfde Bos had al een taalconstructie op zijn naam staan. Voorbeelden van deze 'Bosconstructie' zijn de volgende uitspraken in een Nederlandse talkshow (16 september 2008):

De langer we over onszelf blijven praten, de harder het omlaag gaat in de peilingen.

De langer we blijven praten over onszelf, de minder mensen onder de indruk zullen zijn van wat we doen.

Op forums op internet heb je mensen die zich hieraan ergeren. Een Belgische columnist bij *De Tijd* (Frederik Delaplace) ergerde zich echter vooral aan Wouter Bos omdat Nederlanders zo graag Franse woorden gebruiken: 'Het staat in Nederland 'chique' om af en toe een Frans woord te gebruiken, ook al bestaat er een perfect Nederlands alternatief. Zo is het de 'usance' een 'zuderans' te bestellen en geen fruitsap en heet de Nederlandse militaire politie 'lekker' de marechaussee. Zou Wouter Bos, Nederlands minister van Financiën, het woord staatsman kennen, of toch minstens het chiquere 'homme d'Etat?' (*De Tijd*, 4 oktober 2008). Het ontgaat mij echter wat dit soort afgezaagde ergernissen over elkaars taalgebruik te maken hebben met het optreden van Bos in de Fortiskwestie.

Een eigenaardigheid van het Noord-Gronings

ALBERT OOSTERHOF

In een vorige bijdrage in *Idioom & Co* (*Over taal* jrg. 47, nr. 5) hebben we aandacht besteed aan constructies waarbij in het Nederlands het lidwoord achterwege blijft. We hebben daar gezien dat de gevallen waar het lidwoord afwezig is, vaak beperkt blijven tot enkele afgebakende constructies en idiomatische uitdrukkingen. Dat blijkt echter anders te zijn in de dialecten in het noorden van de Nederlandse provincie Groningen. Daar verschijnen zelfstandige naamwoorden zonder lidwoord in contexten en interpretaties waar in andere variëteiten van het Nederlands een lidwoord nodig is.

Enkele voorbeelden

Enkele representatieve voorbeeldzinnen zijn gegeven in (1).

- (1) *a)* Man het geliek. ('De man heeft geliek.')
 - b)* Jong het bok verkôft. ('De jongen heeft de bok verkocht.')
 - c)* Kou staat in sloot. ('De koe staat in de sloot.')
- (Uit Ter Laans *Proeve van een Groninger Spraakkunst* (1953), blz. 35)

Deze zinnen krijgen een definiëte lezing waarbij de onderstreepte constituenten verwijzen naar één specifiek object of individu met de betreffende eigenschap. In tegenstelling tot het lidwoord *de* wordt het onzijdige lidwoord *het* volgens Ter Laans grammatica trouwens gewoonlijk niet achterwege gelaten:

- (2) 't Peerd löpt in 't laand; 't veul is bie hom.
(‘Het paard loopt op de wei; het veulen is bij hem.’)

Volgens specialisten op het gebied van het Groningse dialect, zoals Siemon Reker (hoogleraar Groninger taal en cultuur), is het verdwijnen van het lidwoord *de* in oorsprong een fonetisch verschijnsel. Het kan in verband gebracht worden met de neiging die Groningers hebben om de sjwa (de klinker in het woord *de*) te mijden.

Historische en geografische context

Daarnaast heeft de sjwa in het Gronings een verzwakkende invloed op medeklinkers in zijn omgeving. In het huidige westelijke Gronings is dat nog steeds zichtbaar. Er is frequent reductie van *de* > *e*, met name voor bepaalde voorzetsels: *op e diek* ‘op de dijk’, *ien e tuun* ‘in de tuin’ (zie ook het *Handboek Nedersaksische taal- en letterkunde* van Bloemhoff, Van der Kooi, Niebaum en Reker, blz. 164). In oudere stadia van het Gronings bleef het voorkomen van *e* niet beperkt tot het westelijke Gronings. De voorbeelden in (3) zijn afkomstig uit een verhaal uit de periode 1830-1850 met een (deels) Noord-Gronings (en daarnaast stedelijk Gronings) karakter. Het gaat om het verhaal *Raare raize van 't Hoogeland naa stad; Gedaan door een' Hoogelandster boer met zijne vrouw, in de herfstkermis 1828* van Synco Reynders. Dit verhaal is opgenomen in een bloemlezing Groningse verhalen, gebundeld door Siemon Reker en verschenen in 2008. Onderstaande vertalingen zijn die van Reker.

- (3) *a)* Ik mien ronde hout zol 'k mijnen, wiede boksen om e bijnen.
(‘Ik had m'n ronde hoed op, uiteraard, en een wijde broek om de benen.’)
- b)* Dat mien houd vloog op e deel.
(‘M'n hoed vloog op de grond.’)
- c)* 'k Sluig mien buusdouk om e kop (...).
(‘Ik bond m'n zakdoek om m'n hoofd.’)

In negentiende-eeuwse teksten uit Noord-Groningen vinden we dus nog resten van het (gereduceerde) lidwoord *de*. Het is echter door de geringe hoeveelheid beschikbare teksten niet goed mogelijk een precieze datering te geven van de reductie en deletie van het lidwoord.

De boomkweker zal de boom enten

In een artikel in themanummer 21 (*Dialectgeografie en interne factoren*) van het tijdschrift *Taal en tongval* presenteer ik een aantal dialectkaarten die de verspreiding van deze Groningse eigenaardigheid zichtbaar maken. In deze korte bijdrage laat ik één kaart zien, namelijk een kaart op basis van de volgende zin uit de *Reeks Nederlandse dialectatlassen: De boomkweker zal de boom enten*, waarin zowel in het onderwerp als in het lijdend voorwerp *de* gebruikt wordt.

Op de kaart staan vijf verschillende symbolen die ik even kort uitleg (zie ook de tabel). Het plusteken '+' geeft aan dat het lidwoord zowel in het lijdend voorwerp als in het onderwerp afwezig is. Het minteken '-' geeft aan dat het in beide gevallen aanwezig is¹. Het driehoekje '▲' geeft aan dat het lidwoord in het onderwerp achterwege blijft, maar dat het wel aanwezig is in het lijdend voorwerp. Het vierkantje '■' geeft aan dat het lidwoord in het onderwerp afwezig is, maar dat het lijdend voorwerp een aanwijzend vornaamwoord *dij* bevat. Het sterretje '★' geeft eveneens aan dat het lidwoord in het onderwerp afwezig is, maar in dit geval heeft het lijdend voorwerp een onzijdig lidwoord (*tboompie*).

-	De boomkweker zal <u>de</u> boom enten.
+	Ø Boomkweker zal Ø boom enten.
▲	Ø Boomkweker zal <u>de</u> boom enten.
■	Ø Boomkweker zal <u>dij</u> boom enten.
★	Ø Boomkweker zal <u>tboompie</u> enten.

Verband tussen syntactische functie en omissie van lidwoorden

Er zijn in Noord-Groningen tien plaatsen waar beide lidwoorden weggelaten worden, maar de kaart laat ook zien dat er een verband is tussen de syntactische functie van de constituent en de realisatie van het lidwoord. Er zijn acht plaatsen waar het lidwoord achterwege blijft in het onderwerp, maar niet in het lijdend voorwerp. In die gevallen is er steeds een lidwoord of een vergelijkbaar woordje (een zogenoemde 'determinator') aanwezig in het lijdend voorwerp.

Het is bekend dat sprekers uit de syntactische positie en functie een indruk kunnen krijgen of een constituent definitief of indefinitief is. De definitieve constituenten vinden we namelijk vaak in het eerste deel en de indefinitieve in het tweede deel van de zin. En er is een tendens dat definitieve constituenten vaker onderwerp en indefinitieve lijdend voorwerp zijn. De neutrale situatie is dus dat in onze zin het lijdend voorwerp eerder in aanmerking komt om te functioneren als een indefinitief zinsdeel. Een taalgebruiker kan dat voorspellen op grond van algemene principes die te maken hebben met de structurering van de informatie in de zin. Al met al is het dus niet onlogisch dat juist bij een zinsdeel waarbij definitie minder voor de hand ligt een definitieve determinator nodig is om alsnog te markeren dat hij definitief is.

Voetnoot

1. We gebruiken dus een plusteken om aan te geven dat er *wél* 'deletie' is van het lidwoord en een minteken om aan te geven dat die deletie er *niet* is.

Literatuur

Bloemhoff, Van der Kooi, Niebaum & Reker (2008). *Handboek Nedersaksische taal- en letterkunde*. Assen: Van Gorcum.

RND = Sassen, A. (1967). *Dialektatlas van Groningen en Noord-Drenthe* (Reeks Nederlandse Dialektatlassen 16). Antwerpen: De Sikkel.

Ter Laan (1953). *Proeve van een Groninger spraakkunst*. Winshoten: Van der Veen.

Broodje taal

Van ogenblik tot bijdehand: een knipperlichtrelatie

ELS HENDRICKX

Van de voordeur herstellen tot een lekkere maaltijd bereiden, mijn echtgenoot doet het allemaal zonder verpinken, vertel ik trots. Wat ik met zonder verpinken bedoel? Wel, met zijn ogen dicht. Zonder moeite dus. Maar de verwarring bij mijn toehoorder wordt nog groter, en inderdaad: zonder verpinken – ‘zonder met zijn ogen te moeten knipperen, dus zonder er zijn open ogen even voor te moeten sluiten’ – betekent hetzelfde als met zijn ogen dicht? Een vreemde taalkronkel, en voor mij de aanleiding om in het semantische veld van verpinken te gaan graven.

Knipoog

Het werkwoord *pinken* bestond al in het Middelnederlands en had ook een (dialectisch) Engels equivalent: *to pink*. Oorspronkelijk duidde het een geringe, onvaste en snelle beweging aan; specifiek drukte het de betekenis ‘met de oogleden knipperen’ uit, zowel als spontane lichamelijke reflex als bewust communicatiemiddel. In dat laatste geval gebruikt men de knipoog om een teken te geven: van verstandhouding, speelsheid, verleiding enzovoort. Vandaag de dag is *pinken* als ‘knipperen, knipogen’ algemeen aanvaard, al wordt het soms nog als minder gebruikelijk gemarkeerd. *Pinkogen*, daarentegen, heeft dezelfde betekenis, maar is niet volgens alle naslagwerken (Theissen & Debrabandere, *Woordenboek voor correct taalgebruik*, 2005) standaardtalig. Ook het substantief *pink*, dat afgeleid is van de werkwoordsstam van *pinken*, is niet algemeen gangbaar. In de betekenis ‘knipoog’ beschouwen descriptieve naslagwerken het als gewestelijk (Van Dale) of Zuid-Nederlands (WNT), in de tweede betekenis ‘een kort ogenblik’ als Zuid-Nederlands (WNT) – volgens Van Dale is het in die betekenis wel algemeen. Denk voor de laatste betekenis aan zinnen als *Het is op een pink voorbij*, waarbij

de motivatie voor de betekenisuitbreiding uiteraard de korte tijdsspanne van een enkele keer met de ogen knipperen is – wat dan hyperbolisch wordt gebruikt. De hedendaagse, standaardtalige synoniemen *ogenblik* en *oogwenk* (*Het duurde maar een oogwenk / een ogenblik*) zijn hier trouwens treffend: opnieuw gaat het om de tijd die nodig is voor de beweging van een oog of ooglid.

Richtingaanwijzer

Pinken heeft nog een tweede en recentere betekenis, namelijk ‘de richtingaanwijzer aanzetten’. Die komt in Vlaanderen frequent voor, maar wordt door de bekendste descriptieve naslagwerken (Van Dale, WNT) niet opgenomen. Vanuit normatief perspectief (Theissen & Debrabandere) vervangt men *pinken* beter door ‘zijn richting(aan)wijzer aanzetten’, maar over het effect van die norm buiten de formele, geschreven standaardtaal kan men sceptisch zijn: de ruime verspreiding in combinatie met de korte woordlengte en de woordvormingsmogelijkheden spelen zeker in het voordeel van *pinken*. Er bestaan immers ook afleidingen en samenstellingen als *pinker*, *pinkenlicht* en *pinklicht*, die allemaal ‘richtingaanwijzer’ betekenen. De normatieve status daarvan is echter duidelijk: ze zijn Belgisch-Nederlands of gewestelijk en dus zeker geen algemene standaardtaal. Enkele voorbeelden:

- *Ja je moet pinken als je op een autostrade terug naar rechts gaat. Liefst pink je idd op voorhand, niet eerst beginnen remmen, eerst pinken en dan pas remmen.* (<<http://forums.zita.be/mobiliteit/143257-gebruik-richtingaanwijzers-2.html>>)
- *Het is eigenlijk zoals bij het oprijden van de snelweg, waar zou je op het einde van de oprit anders naartoe gaan dan naar de snelweg? Toch moet je een pinker gebruiken.* (<<http://www.2fast4u.be/forums/showthread.php?p=814741>>)

- *Politie controleert op correct gebruik pinker.* (*De Standaard* 09/05/2009)

De eerste twee voorbeelden passen binnen het informele en niet-standaardtalige taalgebruik op internetfora; het derde voorbeeld uit de Vlaamse kwaliteitskrant *De Standaard* is verrassend. Uiteraard speelt bij deze lexicale keuze de korthedsvereiste van een krantenkop mee en verwijst de kop naar de in het artikel besproken politieactie ‘Afslaan is pinker aan!’, maar dan nog is de keuze voor *pinker* boven *richtingaanwijzer* op zijn minst opvallend te noemen. Dat *pinken* naast ‘knippen (van het oog)’ ook ‘knippen (van een lamp), de richtingaanwijzer gebruiken’ is gaan betekenen, is trouwens eveneens een voorbeeld van betekenisuitbreiding. De verwantschap blijkt ook duidelijk uit het taalspel van Vlaamse kinderen: tijdens het fietsen roepen ze elkaar weleens *Vergeet niet te pinken!* toe, waarbij ze dan bij wijze van grap, in plaats van hun arm uit te steken om hun richtingverandering aan te geven, met het oog aan de betreffende kant opvallend gaan knippen.

Verpinken

Het werkwoord *verpinken*, vervolgens, is etymologisch afgeleid van *pinken* in zijn vroege betekenis en betekent ook hetzelfde: ‘knippen, knipogen’. De meeste naslagwerken omschrijven het als gewestelijk (beperkt tot Vlaanderen en Zeeland) of Belgisch-Nederlands en keuren het daarom af, hoewel Van Dale er het label ‘algemeen Belgisch-Nederlands’ aan toekent en het dus als standaardtaal in Vlaanderen beschouwt. *Verpinken* komt vrijwel steeds voor met een negatie, zoals de volgende (historische) voorbeelden uit het WNT verduidelijken:

- *En zij verpinkte geheel zelden.* (De Bo 1873)
- *Geen van de twee boeren verpinkte, 't was alsof ze 't niet gehoord hadden.* (Streuvels 1902)
- *Als ik zei dat het al dieven waren, daar en was niemand die verpinktege.* (Lievrouw-Coopman 1953)

De verbinding *zonder verpinken* past in dat rijtje en krijgt dezelfde normatieve veroordeling als *verpinken*. Een eenvoudige zoekopdracht in de elektronische krant toont echter aan dat de journalisten van *De Standaard* de verbinding probleemloos gebruiken, wat voor de strengste naslagwerken een aanleiding kan zijn om in de nabije toekomst hun normen te versoepelen en minstens uit te gaan van een standaardtalige status in Vlaanderen. Een zoekactie met *Google* wijst uit dat de wending ook op Nederlandse websites voorkomt, maar minder vaak dan op Belgische websites en niet in formele teksten. De wending blijkt dus niet standaardtalig in het hele taalgebied te zijn, maar wel ruimer verspreid te zijn dan louter in Vlaanderen. In ieder geval zijn er vele met zekerheid correcte

alternatieven: *met een stalen gezicht, zonder een spier te vertrekken, zonder blikken of blozen, ijskoud, onbewogen, brutaalweg* en de meer afgeleide varianten *zonder moeite* en *in één teug*.

Nog meer pinken

Het Nederlands telt nog enkele verbindingen met *pinken*: *een traan uit het oog pinken* of *wegpinken*, *bij de pinken zijn* en *er als de pinken bij zijn*. Die hebben etymologisch en semantisch niets te maken met de al beschreven betekenis ‘knippen’. *Een traan wegpinken* is dus niet die traan subtiel verwijderen door met de ogen te knippen, maar betekent ‘met de pink wegnemen’. *Bij de pinken zijn* staat dan weer niet in relatie met *pink* in de betekenis van ‘kleinste vinger’ of ‘vissersvaartuig’, wat weleens gedacht werd, laat staan in relatie met de andere betekenissen van *pink* ‘rond van ongeveer een jaar oud’, ‘vogelgeluid’ of (gewestelijk) ‘halve snip, bokje’ (een soort vogel). Het WNT en het *Verschuieren groot encyclopedisch woordenboek* (1996) verklaren de verbinding als afkomstig van *pinken*, wat Bargoens is voor ‘geldzak’. De oorspronkelijke betekenis van *bij de pinken zijn* was dan ook ‘op de dubbeltjes passen’ ofwel ‘zuinig zijn’, een betekenis die nu nog gewestelijk (in Nederland) bewaard is. Vergelijk ook met de gewestelijke Belgische betekenis ‘veel geld hebben’. In de standaardtaal is de betekenis van de verbinding verschoven naar ‘bijdehand zijn, pienter zijn’, eventueel onder invloed van *bij de hand*. Tot slot is er nog *er als de pinken bij zijn* in de betekenis ‘zich reppen om iets te verkrijgen, er vlug bij zijn om iets te bemachtigen’. Die verbinding is geen standaardtaal. Het WNT noemt *er als de pikken bij zijn* als verbetering, waarbij het substantief *pikken* naar de duivel verwijst – denk aan de oude benaming *Heintje Pik*. Daarnaast geeft het WNT ook de hedendaagse correcte variant: *er als de kippen bij zijn*.

Besluit

Wanneer u tijdens het lezen van dit artikel bij de pinken bent geweest, kunt u nu zonder verpinken de volgende zin uitspreken, begrijpen én verbeteren:

De pikken is er als de pinken bij om in een pink een pinken met zijn pink te pikken.

Els Hendrickx is doctoraatsbursaal Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Els.Hendrickx@arts.kuleuven.be

Interview

Gilbert De Bruycker: een terugblik op meer dan 40 jaar VAN

MATTHIAS LEFEBVRE

Gilbert De Bruycker heeft een lange loopbaan in het onderwijs achter de rug. Na een periode als leerkracht klom hij in 1964 op tot schooldirecteur en in 1973 werd hij onderwijsinspecteur. Daarnaast was hij verbonden aan het Hoger Instituut voor Opvoedkundige Wetenschappen in Gent, waar hij 30 jaar historische pedagogiek en taalbeheersing doceerde. Sinds 1999 is hij voorzitter van de Oost-Vlaamse afdeling van de Vereniging Algemeen Nederlands (VAN). De VAN is een Vlaamse vereniging die het Algemeen Nederlands bestudeert en een correcter taalgebruik wil stimuleren. Tot voor de eeuwwisseling was de VAN actief in elke Vlaamse provincie. Vandaag blijven enkel de afdelingen in Oost-Vlaanderen en Antwerpen op zelfstandige basis doorwerken. Het mededelingenblad 'Algemeen Nederlands en Onderwijs' van Oost-Vlaanderen bestaat meer dan 40 jaar.

Welke acties werden er nog meer door die ABN-kernen op touw gezet?

De ABN-kernen waren hoofdzakelijk gefocust op de secundaire scholen waar ze propaganda voor een algemener Nederlands voerden. Dat mondde vaak uit in voordrachtwedstrijden en allerhande taalactiviteiten die het ABN bij de leerlingen ingang moesten doen vinden.

Hoe werd het ABN bij volwassenen gepropageerd?

De bekendste acties waren de taalmomenten op radio en televisie. Op de radio presenteerde Marc Galle de taalrubriek 'Voor wie haar soms geweld aandoet' en op de televisie wees Joos Florquin op goed taalgebruik in

Hoe is de Vereniging Algemeen Nederlands ontstaan?

Daar komt wel wat historische achtergrond bij kijken. Na de Tweede Wereldoorlog verloor het Frans zijn prestigepositie in Vlaanderen en moest het plaats maken voor het Algemeen Beschaafd Nederlands (ABN). De ABN-kernen, die de opdracht hadden om het ABN in Vlaanderen te propageren, werden opgericht. Naast de ABN-kernen was er de Vereniging Beschaafde Omgangstaal (VBO), maar het woord 'beschaafd' in de titel van de vereniging werd ervaren als een erg denigrerende term. Vandaar dat de vereniging omgedoopt werd tot de Vereniging Algemeen Nederlands.

de uitzending 'Hier spreekt men Nederlands'. Elke morgen en elke avond kreeg je situaties te horen waarbij een spreker iets in het dialect zei, waarop het taalgebruik van de spreker gecorrigeerd werd. De manier waarop dat gebeurde, was nogal *van de preekstoel af gezegd*. Vlamingen werden op die manier nogal bruusk geconfronteerd met hun gebrekkige kennis van het Algemeen Nederlands.

Die acties hadden ongetwijfeld consequenties voor het dialectgebruik.

Inderdaad. In de normaalschool waar ik gestudeerd heb, werden de dialecten gestigmatiseerd. De leuze die je toen kon horen, was: 'Als je dialect spreekt, dan ben je een boer, *c'est la langue des idiots*'. De standaardtaal werd beschouwd als een elitetaal en als je de maatschappelijke ladder wilde beklimmen, dan had je maar één middel: het ABN. Dat was ook de teneur die in die taalrubriekjes doorklonk. Het ABN was een middel om je te onderscheiden van het plebs. Zo werd dat verkocht door de ABN-kernen.

De VAN koos/kiest voor een minder belerende benadering van het taalgebruik.

Inderdaad. De VAN streeft naar een klare taal voor een betere communicatie. We proberen dat evenwel niet te doen met het vermanende vingertje 'zeg niet – zeg wel'. In Oost-Vlaanderen zijn we van meet af aan van mening geweest dat we onze activiteiten vooral op de basisschool moesten richten. Jongeren zijn immers de taalgebruikers van de toekomst. Daarnaast wil de VAN ook de begeleiders van die jongeren, de leerkrachten, een aantal communicatievaardigheden en taalinzichten bijbrengen. Ons hoofddoel was leerkrachten taalbewuster te maken. Op die manier werd de basis voor de Werkgroep Onderwijs gelegd.

Wat hield/houdt die Werkgroep Onderwijs precies in?

De Werkgroep Onderwijs bestond uit onderwijzers en was vooral actief in de jaren 50 en 60. Er werd toen vooral actie gevoerd voor correcte taal in handboeken en jeugdlektuur. De taal in handboeken en tijdschriften liet immers te wensen over. De Werkgroep Onderwijs keek die handboeken en tijdschriften na en bezorgde de opmerkingen en correcties aan de uitgeverijen. Onze werkzaamheden werden zeer op prijs gesteld en het positieve gevolg was dat uitgeverijen een corrector in de arm begonnen te

nemen. Ook uitgeverijen van schoolboeken lieten hun manuscripten vooraf op taal controleren. Die correcties en onderzoeksresultaten van tijdschriften en handboeken verschenen in ons Mededelingenblad, dat later de naam 'Algemeen Nederlands en Onderwijs' kreeg.

De VAN-activiteiten blijven gericht op informeren en taalinzicht losmaken, zonder een vermanende vinger op te steken.

Welke activiteiten oefende/loefte de Werkgroep Onderwijs uit?

We hadden maandelijkse werkvergaderingen met leerkrachten en taalliefhebbers in de Gentse universiteit. We pasten daarbij de techniek van het *lemmatiseren* toe. Op kaartjes lieten we in excerpten van vooral Nederlandse tijdschriften (Okki, Avenue, Taptoe ...) opvallend taalgebruik noteren. We presenteerden die kaartjes aan leerkrachten en we vroegen hun wat daarbij opviel. Dat leidde bij de leerkrachten en de begeleiders tot discussies. Zo werd er gediscussieerd over het woordgebruik (de betekenis van *weershouden*, *vakantieverlof* ...), zinsconstructies (de werkwoordelijke eindgroep, *mits* als voegwoord ...), zegswijzen (*bekaaid afkomen*, *volgens Bartjens* ...), etymologie (*kattenbelletje*, *boterbriefje*, *oliedom* ...), taalniveaus (informeel/formeel: *appelmoes hou ik niet van/van appelmoes hou ik niet* ...), enzovoort. Die kaartjes, voorzien van een lemma, werden alfabetisch gerangschikt in fichedozen. Die gelemmatiseerde steekkaarten gaven bovendien een idee van woordfrequentie. Zo kon je bijvoorbeeld vaststellen dat het bijwoord van kwantiteit *gans* in Nederlandse tijdschriften zelden voorkwam. Kort samengevat: communicativiteit (kennis van taalregisters en taalvarianten) en aandacht voor taalstructurele elementen (grammatica, spelling, lay-out) moeten elkaar in evenwicht houden.

Vanuit de universiteit was er dus ook belangstelling voor jullie activiteiten?

Ja, dat klopt. Bij het *lemmatiseren* kregen we begeleiding van enkele professoren. We hielden ook maandelijkse discussieverga-

deringen waar leerkrachten met taalvragen terecht konden. Die discussies werden geleid door prof. V. F. Vanacker (directeur van het toenmalige seminarie Nederlandse taalkunde en dialectologie aan de RUG), dr. R. Haeseryn en prof. G. Janssens. De neerslag van die discussies werd opgenomen in de tijdschriften *Nu Nog* (nu: *Nederlands van Nu*), *Schoolwijzer*, *Taalbeheersing in de Administratie* (nu: *Over taal*), *Neerlandia*, enzovoort. Na het overlijden van prof. Vanacker in 1999 werd ik voorzitter van de VAN Oost-Vlaanderen. Dr. R. Haeseryn is secretaris en F. Vanthuyne, C. Maes en T. Fransen zijn bestuursleden.

Interessante geschiedenis. Wat doet de VAN Oost-Vlaanderen vandaag?

De televisie had vroeger een opvoedende taak, maar sinds de commerciële zenders zijn opgekomen, vindt er een nivellering plaats wat het educatieve aspect van televisie betreft.

We publiceren nog altijd ons tweemaandelijks tijdschrift 'Algemeen Nederlands en Onderwijs' met resultaten van taalonderzoek, taalobservatie van lezers en taalvragen. Ons blad verschijnt met de steun van de provincie Oost-Vlaanderen en telt 400 abonnees. In december komt nummer 242 van de pers. Vroeger organiseerden we ook maandelijks discussiebijeenkomsten met leerkrachten over taaldidactische onderwerpen. Nog steeds houden we gespreksavonden over taalonderzoeken, en informeren we belangstellenden over nieuwe woordenboeken, spelling, onderwijshervormingen, enzovoort. We verlenen ook onze medewerking aan poëzieschrijfwedstrijden voor de jeugd en treden op als jurylid bij voordrachtwedstrijden voor jongeren.

Als u terugblijkt op de geschiedenis en de activiteiten van de VAN, hoe ver staat het dan met de taalemancipatie van de Vlaming?

Persoonlijk denk ik niet dat we erop vooruitgaan. Dat heeft veel te maken met de rol van de media. De televisie had vroeger een opvoedende taak, maar sinds de commerciële zenders zijn opgekomen, vindt er een nivellering plaats wat het educatieve aspect van televisie betreft. Door het populistische bewind vandaag primeren de kijkcijfers en dat heeft zijn gevolgen voor het taalgebruik dat je op de buis hoort. Ik vrees dat dit een olievlek is geworden die zelfs

de openbare omroep heeft aangetast. Vaak zijn politici, mediafiguren en vips allesbehalve correcte taalgebruikers.

Dat heeft ook wel te maken met de opkomst van de zogenaamde tussentaal waar de Vlaming zich blijkbaar goed bij voelt.

Ja, daar kan ik inkomen. Je leest meer en meer in allerlei tijdschriften dat we vrede moeten nemen met die tussentaal. Ik heb me zelf al dikwijls de vraag gesteld: zou een ander ook zoveel twijfelen aan zijn taal? Je beheerst een taal nooit 100%, er blijven mysteries om op te lossen, maar je moet de moeite doen om oplossingen te vinden. Ik heb het gevoel dat het klimaat nu minder gunstig is om allerlei acties voor een beter taalgebruik te voeren.

Toch stel ik met vreugde vast dat er de laatste tijd steeds meer kritische opiniestukken over taalgebruik verschijnen. Het is misschien een magere troost, maar ik zeg altijd: 'Het kan niet slecht genoeg gaan voor het weer beter wordt'. Ik denk dat dit bij veel zaken zo is.

Schenkt het voorzitterschap u nog steeds voldoening?

Jazeker. We krijgen steeds vaker reacties van lezers. De VAN-activiteiten blijven gericht op informeren en taalinzicht losmaken, zonder een vermanende vinger op te steken. De basis, de jeugd, blijft belangrijk. Eén zin van prof. Vanacker zal me altijd bijblijven: 'Je moet de mensen niet overgieten met een saus die ze niet lekker vinden of die ze niet kunnen proeven, je moet ze iets aanleren waarbij ze de ingrediënten kennen'. Hij had meer dan gelijk: je moet voortbouwen op het fundament dat er is. We blijven ijveren voor een overkoepelende algemene omgangstaal, naast tussentalen en sociolecten die in beperktere kring hun nut kunnen hebben. We blijven bezig, zolang we gehoor vinden, zolang er behoefte aan taal informatie is.

Hoe lang bent u nog van plan om door te gaan?

Zolang ik kan. Mijn voorzitterschap geeft mij nog de dagelijkse voldoening om taalkwesties uit te zoeken en op te schrijven. Dat houdt de geest levendig.

De formulering van deontische modaliteit in wetteksten

KAREN DESCHAMPS

Wetten gaan over rechten en plichten. Over wat mag en wat niet mag, wat moet en wat niet hoeft. Maar hoe worden dat soort van gedachten – in de taalkunde spreekt men over deontische modaliteit – precies uitgedrukt? Die vraag staat centraal in mijn doctoraatsonderzoek. Uit het onderzoek blijkt dat de wetgever behoorlijk creatief is bij het onder woorden brengen van geboden, verboden, toestemmingen enzovoort. In een corpus van Belgische en Nederlandse wetteksten ben ik namelijk 66 verschillende lexicale uitdrukkingen en grammaticale constructies tegengekomen die de deontische modaliteit van een rechtsnorm gestalte geven. Die grote variatie gaat echter in tegen een belangrijke regel uit de wetgevingstechniek, die zegt dat een gedachte slechts door één woord mag worden uitgedrukt, en omgekeerd, dat één woord slechts één betekenis mag uitdrukken.

Het corpus dat ik voor mijn onderzoek heb gebruikt, bestaat uit (fragmenten van) de grondwet (GW), het verkeersreglement (VW) en de woninghuurwet (HW), telkens uit België (B) en Nederland (NL). In totaal heb ik 1923 zinnen onderzocht. In elk van die zinnen heb ik aangeduid welk talig middel gebruikt wordt ter uitdrukking van de deontische modaliteit. Niet alle zinnen bleken een deontische modaliteit uit te drukken. Sommige bepalingen in wetteksten hebben immers een andere functie dan het regelen van menselijk gedrag. Ze definiëren bijvoorbeeld een begrip, of ze creëren een nieuwe instelling. Het merendeel van de zinnen in het corpus, 1608 om precies te zijn, drukt wel een deontische modaliteit uit. Ik onderscheid acht deontische concepten: vier positieve (gebod, toestemming,

bevoegdheid en recht) en vier negatieve (vrijstelling, verbod, niet-bevoegdheid en niet-recht).

In het corpus worden 66 verschillende talige middelen gebruikt om die concepten uit te drukken. Die middelen kunnen worden ingedeeld in vier categorieën. De deontische modaliteit kan ten eerste expliciet uitgedrukt worden door middel van een deontisch werkwoord, zoals in zin (1); een combinatie van een deontisch adjectief en een niet-deontisch werkwoord, zoals in zin (2); of een combinatie van een deontisch substantief en een niet-deontisch werkwoord, zoals in zin (3).

- (1) Fietsers *mogen* met zijn tweeën naast elkaar rijden. (art. 3, 2, zin 1 NL-VW)
- (2) Bestuurders *zijn verplicht* zoveel mogelijk rechts te houden. (art. 3, 1 NL-VW)
- (3) Ieder *heeft het recht* een menswaardig leven te leiden. (art. 23, 1ste lid B-GW)

Daarnaast kan de deontische modaliteit ook impliciet uitgedrukt worden, door middel van een niet-deontisch werkwoord dat de handeling uitdrukt, gesteld in de indicatief presens, zoals in zin (4).

- (4) Voetgangers *gebruiken* het trottoir of het voetpad. (art. 4, 1 NL-VW)

In deze zin is geen enkele expliciete deontische uitdrukking aanwezig. Los van enige context zouden we deze zin interpreteren als een beschrijving van de werkelijkheid. Wanneer we evenwel weten dat de zin uit een wettekst komt, denken we er automatisch het woordje *moeten* bij. De indicatief presens heeft in zinnen als deze dus een imperatief karakter. Deze constructie wordt ook wel de ‘normatieve indicatief’ genoemd.

talig middel	frequentie	
	n	%
deontisch werkwoord	800	49,75
deontisch adjectief + niet-deontisch werkwoord	162	10,07
deontisch substantief + niet-deontisch werkwoord	82	5,10
niet-deontisch werkwoord in de indicatief presens	564	35,07
TOTAAL	1608	100

Tabel 1: Talige middelen ter uitdrukking van deontische modaliteit en hun frequenties

Uit tabel 1 blijkt dat deontische werkwoorden het meest voorkomen (49,75% van de gevallen), gevolgd door de indicatief presens (35,07%), deontische adjectieven met een werkwoord (10,07%) en ten slotte deontische substantieven met een werkwoord (5,10%). Vervolgens heb ik alle talige middelen die ik verzameld heb onderworpen aan een semantische analyse, zowel vanuit semasiologisch perspectief (welke deontische betekenis drukt elk talig middel uit?) als vanuit onomasiologisch perspectief (door welk talig middel wordt elke deontische betekenis uitgedrukt?). Uit de analyse bleek dat er geen een-op-eenverhouding is tussen de verschillende deontische concepten en de talige middelen die gebruikt worden om die concepten uit te drukken. Er is sprake van zowel polysemie (i.e. semasiologische variatie) als van synonymie (i.e. onomasiologische variatie).

Polysemie

Om te beginnen drukken een aantal deontische uitdrukkingen en constructies verschillende deontische betekenissen uit. Ze zijn dus polyseem. De indicatief presens bijvoorbeeld wordt in wetteksten niet alleen gebruikt ter uitdrukking van een gebod, zoals in zin (4), maar ook ter uitdrukking van een facultatieve bevoegdheid. Van een facultatieve bevoegdheid is sprake als een persoon vrij is om de bevoegdheid die hem toegekend wordt uit te oefenen. Een voorbeeld is de volgende bepaling:

(5) Naturalisatie *wordt verleend* door de federale wetgevende macht. (art. 9 B-GW)

In dit artikel wordt de bevoegdheid om naturalisatie te verlenen toegekend aan de federale wetgevende macht. Naturalisatie kan enkel worden verleend aan vreemdelingen die aan de wettelijke voorwaarden voldoen (de aanvrager moet bijvoorbeeld de volle achttien jaar oud zijn en ten minste drie jaar zijn hoofdverblijfplaats in België hebben). Men is echter niet verplicht om naturalisatie te verlenen: ook als alle wettelijke voorwaarden zijn vervuld, mag de Kamer de vraag om naturalisatie afwijzen (Rimanque 2005:31). De indicatief presens drukt in dit geval dus geen gebod uit, zoals gewoonlijk. Om elke discussie uit te sluiten, zou in deze

zin dan ook beter het werkwoord *kunnen* toegevoegd worden.

Omgekeerd staat er in wetsbepalingen soms het werkwoord *kunnen*, terwijl men eigenlijk een imperatieve bevoegdheid (een bevoegdheid die gepaard gaat met een plicht tot uitoefening) wil uitdrukken. Een voorbeeld is artikel 8, lid 3 uit de Belgische Grondwet:

(6) In afwijking van het tweede lid *kan* de wet het stemrecht regelen van de burgers van de Europese Unie die niet de Belgische nationaliteit hebben, overeenkomstig de internationale en supranationale verplichtingen van België.

Het woordje *kan* lijkt erop te wijzen dat de wetgever weliswaar bevoegd, maar niet verplicht is om het stemrecht te regelen van de EU-burgers die geen Belg zijn. *Kunnen* drukt in wetteksten immers normaal gezien een facultatieve bevoegdheid of een toestemming uit. Dat is hier echter niet het geval: volgens het verdrag van Maastricht is België namelijk verplicht om het stemrecht van EU-burgers te regelen, wat gesuggereerd wordt door het woordje *verplichtingen* verderop in de zin.

Ook een lid van de bevoegde senaatscommissie waarin het wetsvoorstel werd besproken, had die tegenstrijdigheid opgemerkt en vroeg zich af waarom er in de tekst niet staat *de wet regelt*, aangezien België blijkbaar de verplichting heeft om het stemrecht van EU-burgers te regelen. De toenmalige eerste minister antwoordde daarop dat het lid vanuit juridisch oogpunt inderdaad gelijk had, maar dat er voornamelijk om politieke redenen gekozen was voor de formulering *kan regelen*. Er waren namelijk politici die vonden dat er geen discriminatie mocht zijn tussen EU-burgers en niet-EU-burgers. Zij wilden een gelijke tekst voor beide groepen. En aangezien er in de bepaling over het stemrecht voor niet-EU-burgers stond *de wet kan regelen*, vonden de politici het beter om in de bepaling voor de EU-burgers dezelfde formulering te hanteren. Politici lijken de taal dus soms naar eigen goeddunken te gebruiken. Ze schrijven *kunnen*, maar ze bedoelen eigenlijk *moeten*, met alle verwarring vandien.

Synonymie

De formulering van deontische modaliteit in wetteksten vertoont ook synonymie: de verschillende deontische concepten corresponderen namelijk met verschillende deontische uitdrukkingen of constructies. Om een gebod uit te drukken bijvoorbeeld worden in het corpus veertien verschillende talige middelen gebruikt, zoals weergegeven in tabel 2.

Een gebod wordt in het corpus door veertien verschillende talige middelen uitgedrukt. In meer dan de helft van de gevallen worden geboden expliciet uitgedrukt. Vooral *moeten* komt erg vaak voor (48,49%), maar ook *dienen* en *zullen* worden gebruikt. In 45,65% van de gevallen worden geboden impliciet uitgedrukt, door middel van de indicatief presens. Daarnaast zijn er nog een tiental uitdrukkingen met deontische adjectieven of substantieven.

talig middel	frequentie	
	n	%
deontisch werkwoord	279	49,56
dienen	5	0,89
moeten	273	48,49
zullen	1	0,18
deontisch adjectief + niet-deontisch werkwoord	24	4,26
belast zijn met	1	0,18
gebonden zijn aan ('moeten meewerken aan')	1	0,18
gehouden zijn tot	2	0,36
onderworpen zijn aan (een bepaling) ('moeten voldoen aan')	2	0,36
verantwoordelijk zijn ('zich moeten verantwoorden')	4	0,71
verplicht zijn	8	1,42
verschuldigd zijn ('moeten betalen')	5	0,89
voorgeschreven zijn	1	0,18
deontisch substantief + niet-deontisch werkwoord	3	0,53
de last inhouden ('de plicht impliceren')	1	0,18
ten laste komen van ('moeten betaald worden door')	2	0,36
indicatief presens	257	45,65
TOTAAL	563	100

Tabel 2: Talige middelen voor het concept *gebod*

Die variatie is echter niet zonder gevaar: elk lexicaal verschil kan immers worden geïnterpreteerd als een verschil in betekenis. Het zou dus beter zijn om het aantal uitdrukkingen per deontisch concept drastisch te beperken. Wat het concept gebod betreft, zou men er bijvoorbeeld voor kunnen kiezen om enkel de indicatief presens te gebruiken, zoals ook de Belgische Raad van State (2008:7) adviseert. De indicatief presens is immers de eenvoudigste manier om een gebod tot uiting te brengen.

Anderen, zoals Oldenzil (1998:120), vragen zich af of het vanuit het oogpunt van rechtszekerheid niet beter zou zijn om het gebruik van expliciete deontische uitdrukkingen als *moeten* voor te schrijven, in plaats van de indicatief presens. Daar valt iets voor te zeggen: hierboven hebben we gezien dat de indicatief presens niet alleen gebruikt wordt ter uitdrukking van geboden, maar ook ter uitdrukking van bijvoorbeeld facultatieve bevoegdheden. Daardoor ontstaat soms discussie over de precieze normatieve strekking van wettelijke bepalingen. Het gebruik van expliciete deontische uitdrukkingen zou dat soort van discussies kunnen voorkomen. Er moet dan wel gekozen worden voor één deontische uitdrukking. *Moeten* lijkt de meest voor de hand liggende optie. Synoniemen als *dienen*, *zullen*, *verplicht zijn* of *gehouden zijn* kunnen dan het best geweerd worden. Sommige uitdrukkingen zijn eventueel nog te verdedigen, omdat ze heel specifieke geboden uitdrukken. *Verantwoordelijk zijn* bijvoorbeeld betekent 'zich moeten verantwoorden'. In dit geval komt het lexicale verschil overeen met een semantisch verschil. De uitdrukking drukt niet alleen een deontisch concept uit (gebod), maar ook de genormeerde handeling (zich verantwoorden). *Verantwoordelijk* is bovendien een geijkte juridische term, waar juristen niet graag vanaf zullen stappen.

Pfeiffer (2002:74-75) toont aan dat zo'n standaardisatie wel degelijk mogelijk is. Hij vergeleek strafbepalingen in Oostenrijkse wetteksten van de laatste tweehonderd jaar. In wetteksten tussen 1787 en 1971 werden tien tot negentien verschillende types van uitdrukkingen aangetroffen om strafbepalingen te formuleren (bijvoorbeeld *soll mit*

X begestraft werden, mit X wird bestraft, ist mit X zu bestrafen). Dankzij de hervorming van het strafrecht bleef in 1974 slechts één uitdrukking over van die verschillende types, namelijk *ist mit X zu bestrafen*. Een beetje saai misschien, maar wel duidelijk en efficiënt.

Naar meer uniformiteit

Uit mijn onderzoek blijkt dus dat wetteksten op het gebied van deontische modaliteit lijden aan een gebrek aan eenheid van terminologie, een belangrijk principe uit de wetgevingstechniek. De verschillende deontische uitdrukkingen hebben verschillende betekenissen (semasiologische variatie) en

omgekeerd worden de deontische concepten door verschillende uitdrukkingen en constructies uitgedrukt (onomasiologische variatie). Dat kan leiden tot interpretatieproblemen.

Om te komen tot een meer eenvormige uitdrukking van deontische modaliteit in wetteksten zouden de richtlijnen over de wetgevingstechniek, zoals die van de Raad van State en de Vlaamse regering, meer en uitgebreidere voorschriften op dit vlak kunnen geven. Men zou bijvoorbeeld een overzicht kunnen geven van de verschillende deontische concepten, en per deontisch concept kunnen aangeven hoe het bij voorkeur tot uitdrukking gebracht wordt, zoals dat al in sommige Engelstalige en Duitstalige handboeken gebeurt. De taalkundige creativiteit van de wetgever wordt daarmee enigszins aan banden gelegd, maar daartegenover staat een grotere eenduidigheid, en dus een grotere begrijpelijkheid van wetteksten.

Literatuur

- Deschamps, K. (2009). *De lexicalisatie van rechtsnormen. Deontische modaliteit en negatie in Nederlandstalige regelgevende teksten*. Ongepubliceerd doctoraal proefschrift, Katholieke Universiteit Leuven.
- Oldenzil, H.A. (1998). *Wetgeving en rechtszekerheid*. Deventer: Kluwer.
- Pfeiffer, O.E. (2002). 'Modalverben und ihre Konkurrenten in Österreichischen Gesetzen'. In: *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 32, 128, 63-75.
- Raad van State (2008). *Beginselen van de wetgevingstechniek. Handleiding voor het opstellen van wetgevende en reglementaire teksten*.
- Rimanque, K. (2005). *De grondwet toegelicht, gewikt en gewogen*. Antwerpen: Intersentia.

Karen Deschamps is als doctor-assistent verbonden aan de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: karen.deschamps@law.kuleuven.be

Dossier

De VRT-Taaldag? Wablieft?!

KARL HENDRICKX

Op dinsdag 27 oktober organiseerde de VRT zijn tweede taaldag. Thema was de overtuigingskracht van de taal. Op de Taaldag werd ook de jaarlijkse Wablieft-prijs voor toegankelijk taalgebruik uitgereikt. Een sfeerbeeld, toegespitst op de rol van de VRT als normverspreider van de standaardtaal.

Van Taalsymposium naar Taaldag

Vorig jaar organiseerde de VRT als orgelpunt van zijn taalweek een *Taalsymposium*. Dit evenement moest ‘op een open en wetenschappelijke manier het debat voeden over de taalevolutie in Vlaanderen en de rol die de media daarin kunnen spelen [...]’. De VRT wil met het aanzwengelen van het debat ertoe bijdragen dat beleidsmakers en programmamakers zich bewust worden van het belang van verzorgde taal’ (www.vrt.be/extra/Taal.pdf).

Door het grote succes was meteen duidelijk dat er een vervolg moest komen. Dit jaar organiseerde de VRT op 27 oktober een *Taaldag*. Met de naamsverandering wilde de VRT zich ook tot een andere doelgroep richten: ‘Met die naamsverandering geven we aan dat we geen hooggeleerd gremium van linguïsten bij elkaar willen brengen. De Taaldag is er ook voor de gewone taalgebruiker die een hele dag in de wereld van de taal ondergedompeld wil worden’ (www.vrttaal.net). Het centrale thema was de overtuigingskracht van taal, samengevat in een citaat van een bekend politicus: *Wie gelooft die mensen nog?*

Voor deze taaldag keerde de VRT terug naar zijn oude hoofdkwartier, het stijlvolle Flageygebouw in Brussel. Een paar honderd taalliefhebbers (VRT-medewerkers, taalkundigen en docenten communicatie en taalvaar-

digheid, medewerkers van de Taalunie) werden op sleeptouw genomen door de evenzeer stijlvolle Marcel Vanthilt en Sofie Lemaire, die ook haar vaste middaguitzending op Studio Brussel rechtstreeks van op de Taaldag presenteerde. Tussen de interviews en debatten waren er speciaal opgenomen filmpjes en werden er ludieke taalprijzen uitgereikt voor de beste verspreking, het beste neologisme enzovoort.

Normbepaler en normverspreider

Dirk Wauters, gedelegeerd bestuurder van de VRT, heette het publiek welkom. Hij wees erop dat de VRT geen *normbepaler* wil zijn voor het Nederlands in Vlaanderen, maar een *normverspreider*. Taalzorg is voor hem immers een zaak van de hele taalgemeenschap. De VRT wil daartoe wel bijdragen en heeft daartoe ook expliciet de opdracht gekregen in de beheersovereenkomst met de Vlaamse Gemeenschap.

De VRT heeft daarom als enige publieke omroep in Europa een voltijdse taaladviseur in dienst, die het taalbeleid van de VRT vorm heeft gegeven in een taalcharter, dat te raadplegen is op de website www.vrttaal.net. Het voorbije decennium is er, vooral dankzij taaladviseur Ruud Hendrickx en het taalcharter van de VRT, een ommezwaai gekomen in de visie op wat de norm voor het Standaardnederlands in Vlaanderen moet zijn. Terwijl tevoren vooral het Nederlands uit Nederland als norm werd aanvaard, kan zonder overdrijven worden gesteld dat de inspanningen van de VRT om een genuanceerd taalbeleid te voeren, met aandacht voor de eigenheid van de Nederlandse standaardtaal in België en de beperkte verschillen tussen die taal en het Standaardnederlands in Nederland, ertoe hebben geleid dat het Belgische Nederlands nu algemeen aanvaard is als variant van de standaardtaal.

Dat de VRT een normverspreider is, staat door zijn grote bereik buiten kijf. Onrechtstreeks en misschien ongewild is de VRT echter ook een normbepaler geworden. Het Nederlands van het journaal, en dan bij uitstek dat van nieuwsankers als Martine Tanghe, wordt door vrijwel iedereen als het beste voorbeeld van standaardtaal in België erkend.

Dat de VRT normverspreider, maar ook normbepaler is, is ook te danken aan de uitgebreide website die Ruud Hendrickx heeft gecreëerd en die, hoewel ze in eerste instantie interne adviezen voor VRT-medewerkers bevat, ondertussen zo bekend is dat ze voor veel taalgebruikers ook als norm geldt. En terecht, alleen al vanwege de volledigheid.

Tussentalige fictie

Impliceert de rol die de VRT zich toekent als normverspreider voor het Standaardnederlands in Vlaanderen dan ook dat er uitsluitend standaardtaal in de programma's mag worden gebruikt? Neen, de fictiereeksen bewijzen het tegendeel. *Thuis* en soortgelijke reeksen worden grotendeels in de tussentaal of het dialect opgenomen, voor sommigen het bewijs dat het einde van de standaardtaal niet meer veraf is en de taalverloedering steeds toeneemt.

Taalkundige Sarah Van Hoof (Universiteit Antwerpen) toonde met archiefmateriaal aan dat het helemaal niet zo is dat vroeger in alle fictie standaardtaal werd gebruikt en nu overal tussentaal of dialect. *Slisse en Cesar*, *De Collega's* en veel andere VRT-klassiekers werden in dialect opgenomen, dat – toegegeven – meestal uitsluitend Brabants-Antwerps was. In *De Paradijsvogels*, dat zich in Oost-Vlaanderen afspeelde, spraken een aantal acteurs een pseudo-Oost-Vlaams met Antwerpse inslag. Standaardtaal was voorbehouden voor hoogculturele, meestal historische series. Het klonk daarin naar onze huidige normen erg gedragen. Die series bleven trouwens veel minder in het collectieve geheugen hangen dan de populaire reeksen in tussentaal.

Vlamingen hebben dus altijd gehouden van fictie in een herkenbare, vertrouwde taal en dat is voor hen het dialect of de tussentaal, niet de standaardtaal. Oproepen als die van Karel Hemmerechts, VRT-taaladviseur in de jaren 1970, om tot een informeel gesproken Standaardnederlands te komen, blijken dertig jaar later nog even utopisch. De keuze van het taalgebruik in fictie is dan ook een bewuste dramaturgische keuze: het moet in de eerste plaats passen bij de context en de personages van de serie en heeft niet per se een educatief doel.

Optimisme

Op de Taaldag waren op dat vlak vooral optimistische stemmen te horen. VRT-boegbeeld Jan Van Rompaey, die kan terugblikken op veertig jaar interviews, stelt vast dat het dialect veertig jaar geleden een veel grotere rol speelde dan nu. Mensen zijn veel mondiger geworden, ook al gebruiken ze dan tussentaal. Terwijl je ze vroeger gewoon niet kon aanspreken in de standaardtaal en hun pogingen om die taal te gebruiken soms hilarisch waren, slagen ze er nu meestal vrij vlot in om hun mening te verkondigen.

Ook professor Pol Cuvelier (Universiteit Antwerpen) is niet pessimistisch. De publieke communicatie neemt steeds toe en dat is goed voor de taal. Het ideaal van de Franse Revolutie om via een standaardtaal aan volksverheffing te doen en de mobiliteit te vergroten, staat nu wel erg onder druk, omdat het tot een verlies van eigenheid zou leiden. Cuvelier voegt er echter meteen aan toe dat in de dagelijkse realiteit de economische noodzaak van mobiliteit en universele verstaanbaarheid steeds blijft toenemen. Een goede (kennis van de) standaardtaal blijft dan ook belangrijk om te slagen in het beroepsleven.

Dirk Caluwé, taaladviseur van de Vlaamse overheid en hoofd van de Taaltelefoon, ziet een soortgelijke ontwikkeling in het taaladvies van de laatste tien jaar. De Taaltelefoon vierde immers op de Taaldag zijn tienjarige bestaan. In die tijd zijn de vragen interactiever en impulsiever geworden. Taalgebruikers zijn dankzij de digitale informatiebronnen beter geïnformeerd en stellen daardoor bijvoorbeeld minder spellingvragen. De Taaltelefoon en de functie van taaladviseur bij de Vlaamse overheid komen uitgebreider aan bod in het interview met Dirk Caluwé in dit nummer.

Ruud Hendrickx beaamt dat. Hij ziet bovendien een verschuiving van de adviezen over klassieke lexicale fouten naar meer tekstgerichte adviezen: komt de boodschap goed over, loopt de structuur van een tekst goed, is het bericht duidelijk voor de doelgroep enz.

Stemkleuren en lichaamstaal

De overige bijdragen van de Taaldag gingen over het specifieke thema dit jaar: de overtuigingskracht van de taal.

Overtuigen in taal doe je allereerst met je stem. Een goede stem is dan ook primordiaal voor een presentator op televisie of de radio. De VRT heeft daarom een stemmendatabank gecreëerd waarin

aan elke stem een kleur wordt toegekend die de eigenschappen aangeeft die een dergelijke stem bij de meeste toehoorders oproept. Wie een bruine stem heeft, klinkt warm en boezemt vertrouwen in. Zwart staat voor wijsheid en intelligentie. Jan Hautekiet is een typische zwarte stem. Fuchsia betekent avontuurlijk, inspirerend en energiek. De stem van radiopresentatrice Sofie Lemaire is er een mooi voorbeeld van. Een rode stem is vurig en warm, terwijl een blauwe helder, fris en zakelijk klinkt, ideaal voor radiojournalisten. Groen staat tot slot voor actief en sprankelend en is nu de meest gevraagde stemkleur. VRT-journaliste Lute Vanduffel, de dame achter de databank, wijst inderdaad op trends in stemkleuren. Terwijl vroeger vooral bruine en rode, voornamelijk diepe, stemmen populair waren, worden de laatste jaren meer fuchsia en groene stemmen gevraagd, en daarbij opvallend hogere stemmen.

Lichaamstaal kwam aan bod in verscheidene bijdragen. De Nederlandse hoogleraar Aldert Vrij (University of Portsmouth) legde uit hoe je kunt zien of iemand liegt, maar voegde er meteen aan toe dat je 'leugendetectie' met een korrel zout moet nemen. Het blijft subjectief. Toch gaf hij een aantal tips: wegstijven of nerveus worden wijst volgens wetenschappelijk onderzoek niet automatisch op liegen. Als je een leugenaar echter in de ogen kijkt terwijl hij spreekt, zal die zich snel ongemakkelijk voelen. In een gerechtelijk onderzoek bijvoorbeeld kan je vragen het relaas achterstevoren te vertellen. Iemand die de waarheid vertelt, zal minder pauzes nodig hebben dan iemand die zijn verzinsels in een andere chronologie moet overlopen.

Advocaat Walter Van Steenbrugge en professor Katrijn Maryns (Universiteit Gent) wezen op het belang van lichaamstaal en context in juridische procedures. Zij pleiten ervoor verklaringen van kandidaat-asielzoekers en verdachten op te nemen. Dergelijke verklaringen worden immers soms achteraf fout geïnterpreteerd omdat de context van het verhoor ontbreekt en het eigenlijke proces soms pas na enkele jaren plaatsvindt. Ook tijdens een proces is non-verbale communicatie uiterst belangrijk. Van Steenbrugge geeft zijn cliënten dan ook advies over hun kleding en hun gedrag tijdens de rechtszitting.

Acteurs en politici hebben het belang van lichaamstaal al lang begrepen en velen onder hen volgen dan ook training. Dirk Van de Merlen, acteur en lichaamscoach, stelt dan ook dat iedereen een goede lichaamstaal kan aanleren. Je lichaam moet hetzelfde zeggen als je woorden. Bij kinderen gebeurt dat spontaan, volwassenen hebben het er moeilijker mee omdat zij er te veel over nadenken. In het spontane dagelijkse leven vult je lichaamstaal je woorden automatisch aan, maar acteurs moeten dat leren. Voor hen is het

belangrijk niet te overdrijven: *less is more*, zoals acteurs als Jan Declair telkens weer bewijzen.

Ook politici overdrijven vaak in mediatraining. Die maakt hen mondiger en spits, maar dat gaat vaak ten koste van de inhoud. Volgens Koert Debeuf, ex-woordvoerder van Guy Verhofstadt, communiceren politici niet meer inhoudelijk en is er een discrepantie ontstaan tussen woorden en ideeën, waardoor ze vaak hol gaan klinken. NOS-correspondent Paul Sneijder deelt die mening, maar politicus Jos Geysels nuanceert: vaak zijn het ook de media die in hun berichtgeving dramatiseren, waardoor het moeilijk is om tot de kern van de zaak te komen. Ook journaliste Kathleen Cools nuanceert: *'De kijker is slimmer geworden en ziet door de trucs van politici heen.'*

Wablieft?

Op de Taaldag werd ook de *Wablieft*-prijs uitgereikt voor toegankelijk taalgebruik. Wablieft is het Centrum voor duidelijke taal. Het is vooral bekend van zijn wekelijkse krant in eenvoudig taalgebruik, maar geeft daarnaast ook tekstadvies en training aan overheid, organisaties en scholen. Sinds 1997 reikt de organisatie jaarlijks een prijs uit aan een persoon of instelling die inspanningen levert om duidelijk te communiceren. Na onder meer weerman Frank Deboosere en politicus Steven Stevaert ging de prijs dit jaar naar zowel het christelijke als het socialistische ziekenfonds, die beide projecten hebben om hun brieven aan leden eenvoudiger te formuleren.

Dat de prijs niet naar een individueel persoon gaat die – misschien aangeboren – talent heeft voor duidelijke communicatie, maar naar twee zeer grote openbare organisaties, is een belangrijk signaal. Het toont dat ook bij dergelijke instellingen het besef is doorgedrongen dat ze niet vanuit hun eigen interne vakwereldje kunnen communiceren met hun klanten, maar zich aan die doelgroep moeten aanpassen en moeten proberen hun boodschap zo goed mogelijk over te brengen.

Beide ziekenfondsen waren terecht opgetogen met de erkenning voor hun inspanning, die hopelijk vooral een signaal voor andere (overheids-)organisaties mag zijn. Want zoals Ilona Plichart van Wablieft besloot: *'We moeten eerlijk zijn, het ambtenarees bloeit nog volop.'*

Te boek

Idiomatische uitdrukkingen te boek

FILIP DEVOS

Siegfried Theissen, Philippe Hiligsmann en Caroline Klein.

Van *Aagje* tot *zwijgen* passeren in dit naslagwerk meer dan 2500 uitdrukkingen, spreekwoorden en vergelijkingen de revue. De auteurs zijn praktisch gericht: ze geven een lijst met idiomatische uitdrukkingen uit geschreven en gesproken Nederlands, aangevuld met een hele reeks oefeningen.

Per lemma geven de auteurs allerlei informatie: een verklaring van de uitdrukking, eventueel wat etymologische informatie (bijvoorbeeld bij *anderhalve man* en *een paardenkop*), synonieme uitdrukkingen (vb. *voor aap staan* = *voor gek staan*, *te kijk staan*, *voor lul staan*, *voor schut staan*) en een of meer Duitse vertalingen (achterin is een uitgebreid Duits woordregister opgenomen). Transparante uitdrukkingen, die geen problemen vormen, werden niet opgenomen (vb. *voor een appel en een ei* = *für einen Apfel und ein Ei*). Uitdrukkingen die enkel in Vlaanderen worden gebruikt, krijgen een speciale aanduiding (vb. *de aap van het spel zijn*, *iemand voor de aap houden*, *naar zijn tweede adem zoeken*, *geen blijf met iets weten*). Ook 'slang of vulgair taalgebruik' wordt aangeduid met een teken, namelijk ☹ (vb. *je kunt (me) de boom in, daar zakt me de broek van af!* of *geen flikker*).

Bijzonder aan deze verzameling is de frequentiecode: een code geeft de frequentie van de uitdrukkingen weer volgens de zoekmachine Google: de uitdrukkingen worden gelabeld als 'zeer frequent gebruikt' (code 1; minstens 5000 voorbeelden voor uitdrukkingen; minstens 1000 voorbeelden voor spreekwoorden werden dan gevonden via Google), 'frequent gebruikt' (code 2; tussen 1000 en 5000 voorbeelden voor uitdrukkingen; tussen 100 en 1000 voorbeelden voor spreekwoorden) en 'zelden gebruikt' (code 3; minder dan 1000 voorbeelden voor uitdrukkingen; minder dan 100 voorbeelden voor spreekwoorden).

BLAUWTJE

- ◆ een **blauwtje** lopen
- 2 (bij een verleidingspoging) afgewezen worden
- einen Korb bekommen*
- cf. de **kous** op de kop krijgen (b)
- Het blauwtje* ist der blaue Fleck, den man am Schienbein hat, wenn man brutal zurückgestoßen wird.

Na het eigenlijke lexicon volgt een reeks oefeningen van een tachtigtal bladzijden. Die omvatten invuloefeningen (vb. *keer op keer heeft hij mij op het verkeerde been _____*), alternatieven (vb. *Dat handige meisje zal het ver _____ (trappen/ plaatsens/ zoeken/ schoppen) in dat bedrijf*) en combinatie-oefeningen, maar ook vertalingen en omschrijvingen.

De auteurs maken geen aanspraak op volledigheid. Dat is – gezien de aard van het onderwerp – eigenlijk onmogelijk. Onder het lemma *aal* vind je bijvoorbeeld wel *aal is geen paling*, maar niet *glad als een aal*. Onder *degelijk* is *oerdegelijk* opgenomen, maar bij andere lemmata vind je dan weer geen afleidingen met *oer-* (zoals *oerdeftig*). Daarnaast is niet altijd duidelijk of het label (Vl.) al dan niet staat voor wat algemeen Belgisch Nederlands is. *In fout zijn* (Vl.) lijkt me toch van een ander kaliber dan *zijn frank is gevallen* (Vl.). Net zoals *met twee maten en twee gewichten meten* (Vl.) anders is dan *tegen zijn goesting* (Vl.).

Niettegenstaande die kleine puntjes van kritiek is *Niederländische Redewendungen* een zeer rijkelijk gedocumenteerd naslagwerk dat, in tegenstelling tot wat de titel en het voorwoord laten vermoeden, een ruimer afzetgebied kan en zal hebben dan de Duitse doelgroep. Iedereen die met Nederlands bezig is, kan er zeker nuttig gebruik van maken.

Siegfried Theissen, Philippe Hiligsmann en Caroline Klein, *Niederländische Redewendungen, Sprichwörter und Vergleiche*. Louvain-la-Neuve: Presses Universitaires de Louvain, 2009, ISBN 978-2-87463-154-2, 295 blz., 28,80 euro.

Monumentale historische syntaxis

FILIP DEVOS

Naast de *Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS)*, die de grammatica van het Nederlands synchroon belicht en zowat de referentiegrammatica voor het hedendaagse Nederlands genoemd mag worden, hebben we voortaan de *GNS*, de *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis*. In dat monumentale naslagwerk belicht Joop van der Horst, hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven, de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis. Daarmee wordt de *GNS* de diachrone tegenhanger van de *ANS*. Het is een ongemeen rijke inventaris geworden van de Nederlandse woordsoorten en zinsbouw door de eeuwen heen. Helaas is die inventaris vrij moeilijk toegankelijk.

Algemene opbouw

Van der Horst wijst er in zijn inleiding op dat er 'weinig talen' zijn 'waarvan de geschiedenis over een zo lange periode [vanaf de 9de eeuw en de *Wachtendonckse Psalmen*; nvdr] zo goed is na te gaan'. Die geschiedenis is dan ook uitvoerig gedocumenteerd en beschreven in de lexicografie (denken we maar aan het *WNT*), de klankleer, de flectie en de teksteditie, maar 'een samenvattende geschiedenis van de syntaxis bestond tot nu toe niet'. Van der Horst wil deze lacune vullen door vooral een 'inventarisatie van de feiten' te bieden, gebaseerd op een 'eigen materiaalverzameling'.

De *GNS* bestaat uit twee kloeke delen. In het eerste deel, dat begint met een forse inleiding, een lijst van afkortingen en een zeer uitgebreide literatuuropgave, komen 4 'boeken' aan bod, respectievelijk over het Oudnederlands (boek I), het Middelnederlands 1200-1350 (boek II), het Middelnederlands 1350-1500 (boek III) en de 16de eeuw (boek IV). Het tweede

deel gaat verder met de 17de eeuw (boek V), de 18de eeuw (boek VI) en de 19de en 20ste eeuw (boek VII). Per boek, en dus per tijdsperiode in de ontwikkeling van het Nederlands, komen telkens dezelfde 19 hoofdstukken aan bod. Na een algemeen hoofdstuk komen 4 hoofdstukken over naamvallen (resp. naamvallen, genitivus, dativus en accusativus) en 9 hoofdstukken over woordsoorten (resp. zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, pronomina, telwoorden, werkwoorden, preposities, bijwoorden en voornaamwoordelijke bijwoorden, onderschikkende voegwoorden en ten slotte nevenschikkende voegwoorden). Lidwoorden lijken te ontbreken bij de woordsoorten. De lezer vindt ze terug onder de pronomina. De laatste 6 hoofdstukken belichten algemene verschijnselen als negatie, volgorde in nominale groepen, plaats van de persoonsvorm, positie van niet-finiete werkwoordsvormen, volgorde van zinsdelen en samentrekking. Die strakke opbouw heeft het voordeel dat een horizontale lezing per onderdeel mogelijk is. Wie bijvoorbeeld het 'voorzetselvoorwerp' door de geschiedenis van het Nederlands heen wil bestuderen, kan de systematische weergave van de indeling via het schutblad vooraan raadplegen, en zo makkelijk terugvinden dat hij per boek/tijdsperiode resp. pagina's 252, 470, 697, 946, 1231, 1499 en 1853 moet raadplegen. Zo kunnen eenvoudig algemene verschijnselen uit de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis bestudeerd worden, zoals de deflexie en de vaster wordende woordvolgorde. De indeling is gebaseerd op vormen, niet op functies.

Rijke inventaris

Dat de *GNS* een rijke inventaris van de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis biedt, blijkt allereerst uit de ongemeen uitgebreide bibliografie, die meer dan 100 pagina's telt. Bovendien is die bibliografie niet alleen toegespitst op de syntaxis stricto sensu, maar ook op de woordenschat en de externe geschiedenis per boek/

tijdsperiode. Daarnaast verwijst de auteur herhaaldelijk naar andere (verwante) talen in de betreffende periode. Ander pluspunt: de duidelijke, strakke structuur en opbouw van het werk in taalperiodes, met daarbinnen een uniforme verdeling in hoofdstukken. Daarnaast is er de overvloed aan citaten met bronvermelding: de helft van deze geschiedenis bestaat uit voorbeeldzinnen met brongegevens. Sla de twee delen op willekeurige plaatsen open, en je merkt meteen de schat aan illustratiemateriaal. Positief is ook dat de auteur (per tijdsperiode) veel lijstjes geeft, bijvoorbeeld met werkwoorden, voegwoorden, voorzetsels en zo meer. Een op alle gebieden indrukwekkende verzameling dus.

Moeilijk toegankelijk

Laten we duidelijk zijn, en dit werk bejubelen als een ongemeen rijke inventaris van de Nederlandse syntaxis van de oudste periode tot de nieuwe tijd. Toch signaleren we enkele minpuntjes, en die hebben alles te maken met de toegankelijkheid van dit naslagwerk. Zo is het register al te beperkt: op anderhalve bladzijde kun je praktisch niets kwijt. Dat bemoeilijkt het zoekwerk natuurlijk aanzienlijk. En daardoor is het werk zeker niet gemakkelijk toegankelijk voor de geïnteresseerde leek. Je moet al heel wat vakjargon achter de kiezen hebben om je weg te vinden in deze *Geschiedenis*. Daarnaast gebruikt de auteur nu eens Nederlandse termen (zoals zelfstandig naamwoord of bijwoord), dan weer algemene (taaloverschrijdende) linguïstische termen (zoals pronomina of prepositie), en vaak gebruikt hij beide gewoon door elkaar (zoals aanwijzend voornaamwoord naast demonstrativum, of prepositie naast voorzetsel). Het register achter in de twee delen (voor die twee delen is dat register volledig hetzelfde trouwens) is bovendien al te beperkt. Je vindt er nauwelijks een zestigtal begrippen. En wie dan nog wil gaan zoeken op een van die begrippen, nemen we het zogenaamde medio-passief (constructies van het type *die pen schrijft*

lekker), moet aldus het register in elk van de 7 boeken onder hoofdstuk 9.0. ('werkwoorden-algemeen') gaan zoeken. En dat is echt een enorm zoekwerk, want 'werkwoorden-algemeen' beslaat, hoe kan het ook anders, ettelijke en ettelijke bladzijden.

De indeling dan: dat lidwoorden onder pronomina staan kun je (historisch) nog verklaren, maar waarom afzonderlijke hoofdstukken gewijd zijn aan onderschikende, resp. nevenschikende voegwoorden, valt moeilijker te verklaren. Inhoudelijk valt ook de afwezigheid op van hoofdstukken over constituenten en zinstypes. Ook op woordvorming, een belangrijke morfologische component binnen de grammatica, gaat de auteur nauwelijks in. Maar dat hoeft ook niet: de titel heeft het over syntaxis, niet over grammatica.

'Ik maak me geen illusies over de receptie van deze geschiedenis', aldus Van der Horst in zijn inleiding. Dat is zeer bescheiden voor een man die hier ongetwijfeld jaren en jaren – alleen al wat lectuur en inventarisatie betreft – aan gewerkt heeft. Het geheel is voortreffelijk. Zeker voor de specialist die met wat kennis van zaken en inventiviteit het geheel kan doorgronden. De toegankelijkheid voor de geïnteresseerde leek daarentegen moet met wat extra zoekfuncties in een tweede uitgave veel opener en makkelijker kunnen worden. Dit naslagwerk verdient dat zeker, maar dat is allicht meer een kwestie van de uitgever dan van de auteur van deze *GNS*.

J. M. van der Horst, *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2008, ISBN 978 90 5867 646 7, 2014 blz., 210 euro.

Te boek

Bargoens woordenboek

FILIP DEVOS

Van taaljournalist Ewoud Sanders verscheen bij Van Dale het *Modern Bargoens woordenboek*. Het boek maakt deel uit van de Van Dale Moderne leeswoordenboeken, boeken die je niet enkel raadpleegt om iets op te zoeken, wat toch de primaire functie is van woordenboeken, maar waarin je ook gewoon kunt bladeren en lezen. 'Dit boek beschrijft de geschiedenis en de verbreding van zo'n 700 woorden en uitdrukkingen die tot het Bargoens of tot het informele Nederlands behoren', aldus de achterflap.

Van Dale omschrijft Bargoens als:

1. geheimtaal van dieven, landlopers, rondtrekkende handelaren enz., met veel Jiddische elementen 2. (fig.) voor buitenstaanders onbegrijpelijke vaktaal, syn. *koeterwaals*, *kramerslatijn* • (1691) wsch. <Fr. *baragouin* (onbegrijpelijke taal), uit het voor Fransen onverstanebare Bretons *bara gwin* (brood, wijn)

In een korte inleiding van zes bladzijden schetst Sanders de dubbele functie van deze groepstaal: enerzijds de 'saamhorigheid' vergroten ('Wie de gabbertaal kon *kallen* ('praten'), die hoorde erbij.) en anderzijds overleggen zonder dat anderen dat begrepen. Dat laatste verklaart waarom het een zeer veranderlijke taal was.

Het *Modern Bargoens woordenboek* is niet het eerste in zijn genre. De oudste Bargoense woordenlijst dateert van 1547, en de jongste editie van *Van Dale* telt 1153 woorden die het label 'Bargoens' krijgen. De afgelopen vijftien jaar heeft Sanders boeken, brochures en tijdschriftpublicaties bij elkaar gezocht 'waarin relatief veel Bargoens en platte volkstaal voorkomen'. Hij beschouwt zijn woordenboek als 'de opmaat naar een omvangrijker werk'.

Van *aankatsen* ('aanspreken, aanklappen (van een klant)') tot *zwijsntjesjager* ('fietsendief') komen een 700-tal Bargoense woorden en uitdrukkingen aan bod met een verklaring. Zowel de geschiedenis (waar mogelijk geeft Sanders immers ook informatie over de herkomst/oudste vindplaats), de betekenis als het gebruik komen aan bod. De lemma's zijn alle vrij uitgebreid, vooral omdat er veel citaten opgenomen zijn, voornamelijk uit schriftelijke bronnen. De auteur verwijst uitvoerig naar attestaties van het woord, en daar sluit de literatuurlijst achter in het boek bij aan. Die lijst vermeldt andere Bargoense woordenboeken, zoals die van Enno Endt,

Köster Henke, J.G.M. Moormann, Henry Roskam, Isidoor Teirlinck en E.G. Van Bolhuis.

Het Bargoens wordt ook wel de dieventaal of gabbertaal genoemd. *Gabber* is trouwens het Bargoense woord voor 'maat, makker'. Die dieventaal was de taal van de onderkant van de maatschappij. Het is een 'geheimtaal die eeuwenlang werd gesproken door mensen aan de onderkant van de Nederlandse en Vlaamse samenleving: dieven, bedelaars, landlopers, marskamers <sic>, kleine en grotere criminelen, prostituees, pooiers, enzovoort.' Niet verwonderlijk is het dan ook dat veel woorden behoren tot het domein van de criminaliteit of de misdaad (vb. *bajes*, *jatten*, *klabak*, *kraak*, *menotten* ('handboeien'), *nor*, *smeris*). De klasse waartoe die taal behoorde, bestaat al lang niet meer, maar hoe dan ook heeft dat Bargoens zijn sporen nagelaten in het Nederlands, vooral dan in het informele Nederlands van het noorden.

Dat het Bargoens echter niet alleen een Noord-Nederlands verschijnsel is, blijkt uit enkele lemma's die oude Vlaamse attestaties vermelden: *bal* ('frank, gulden'), *bik* ('eten, voedsel'), *Griekse* ('luis'), *groenzoeter* ('onnozel persoon, groentje'), *joekel* ('hond'), *kanteren* ('(langs de deuren of op straat) zingen') werden alle voor het eerst opgenomen in Bargoense woordenlijsten uit Vlaanderen. Het woord *tof* behoort ook tot die lijst: het zou rond 1840 voor het eerst opgenomen zijn in een Bargoense woordverzameling uit Zele in Oost-Vlaanderen! Interessant zijn ook de betekeniswijzigingen die vele woorden gekend hebben (vb. *armbanden* voor 'handboeien', *ballon* voor 'condoom' (vormovereenkomst)).

Dat het Bargoens zijn sporen nagelaten heeft in het moderne (informele) Nederlands blijkt uit nog altijd (frequent) gebruikte woorden als *afpeigeren*, *bajes*, *dokken*, *doppen* ('ogen'), *gabber*, *gozer*, *heibel*, *jatten*, *joekel* ('groot'), *kapsones*, *link* ('gevaarlijk, slim, glad'), *maffen*, *mokkel*, *noppes*, *nor*, *poen*, *pooier*, *sjofel*, *smeris*, *smoes*, *tipelaarster*, *tof* en *verpatsen*.

Ewoud Sanders, *Van Dale Modern Bargoens woordenboek. Van achenebbisj tot zwijsntje en 698 andere informele woorden*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2009, ISBN 978-90-6648-886-1, 240 blz., 22,50 euro.

Over kinderen en voeten

HUGO BROUCKAERT

Het is u genoegzaam bekend dat onze beschaving heel wat aan de Romeinen te danken heeft. Zonder de uit het Latijn afkomstige woorden *zolder*, *kelder*, *muur* en *kamer* zouden we niet eens in huizen wonen.

Het Latijn leeft nog in de taal van de wetenschappen en ook de Grieken hebben daartoe hun steentje bijgedragen. Een term als *chrysopraas* mag ik graag horen. Het adjectief *diofantisch* klinkt me aangenaam in de oren en *idiosyncrasieën* – ik heb er zelf een aantal van – zou ik voor geen geld willen missen. Ook het woord *chtonisch*, het enige woord in Van Dale dat met *cht* begint, neem ik graag in de mond, zij het met enige moeite.

Ik kan dat allemaal billijken, maar het wordt me echt te gortig te moeten vaststellen dat hele generaties intellectuele wetenschappers – een noodlottige combinatie – het nodig gevonden hebben om ons te blijven bestoken met Griekse en Latijnse woordstammen voor het benoemen van mensen en dingen die verband houden met ons dagelijks leven.

Wie van ons heeft bijvoorbeeld nooit een kind verwekt, gebaard of over het hoofd geaaid? En wie van ons weet niet wat voeten zijn of heeft er zelf niet een paar? En toch zijn voor die levende wezens en onderdelen ervan geleerde woorden gemaakt die op elkaar lijken en die dus alleen maar verwarring kunnen scheppen.

Waarom heeft het woord *pediater* met kinderen te maken en *pedicure* met voeten? Waarom bekommert een *orthopedist* zich om mijn spieren en gewrichten en een *logopedist* om mijn stotteren? En niet om mijn kinderen of voeten? Een *pedometer* dient niet om de lengte van mijn kinderen noch die van mijn voeten te meten, en is ook niet de meter van mijn kinderen, maar meet de lengte van de afgelegde weg!

Pedagogisch (weer zo'n term) is het niet te verantwoorden. Voeten en kinderen in geleerde taal met elkaar verwarren is hetzelfde als *opvoetkunde* schrijven in plaats van *opvoedkunde*.

Zelf heb ik, op basis van mijn kennis van het Frans, jarenlang gedacht dat de *encyclopedisten* baanwielrenners waren. *En*, *cycle* en *pied*, weet je wel. In een kringetje fietsen. Logisch toch? En dan zijn er nog woorden als *podokinesioloog*. Om te gruwen!

Tot slot moet ik nog even terugkomen op het woord *pedicure*, de enige beroepsnaam die op *-ure* eindigt, zo beweert althans de manicure van mijn vrouw.

Waarom kan zo iemand niet *voetenarts* heten? Hij of zij is geen echte arts, maar mijn *tandarts* is dat ook niet, ondanks zijn opvallend koperen naambord. Ikzelf zou mijn *pedicure pedofiel* willen noemen, gelet op het onmiskenbare genot waarmee hij minutenlang in het eelt op mijn voetzolen zit te kerven. Of is dat woord misschien gereserveerd voor vrouwen die een onweersaanbare neiging hebben om schoenen te kopen?

Ik weet niet of u nog kunt volgen, maar voor mij is de verwarring compleet. Ik zal u zeggen hoe erg het is. De hond van mijn buurman heeft een *pedigree*. Denkt u nu dat ik hem – de buurman dan – durf te vragen wat er precies aan de poten van het beestje mankeert? Zo ver is het al gekomen.

Geef mij dus maar de heldere terminologie van de taalkunde: 'Een apodosis is een hoofdzin die volgt op een voorwaardelijke bijzin.' Mocht dat woord toch iets met voeten te maken hebben, waarschuw me dan.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Wat betekenen de onderstaande woorden?

1. tagua
 - a) een reuzenroofmeeuw
 - b) plantaardig ivoor
 - c) grote fok op een zeiljacht
2. saponiet
 - a) lid van een christelijke kerk van Syrische oorsprong
 - b) bergkristal
 - c) vette delfstof, bij het fabriceren van porselein gebruikt
3. coleren
 - a) filtreren
 - b) lang uitgroeien door gebrek aan licht
 - c) radeloos maken
4. fango
 - a) geneeskrachtige modder
 - b) hoogste kamerheer van de paus
 - c) dweepzieke, oorlogszuchtige Engelse chauvinist
5. eutroof
 - a) matig voedselrijk
 - b) rijk aan voedsel
 - c) arm aan voedsel

II. Welk woord is correct gespeld?

1. a) conifeer
b) konifeer
2. a) stucadoor
b) stukadoor
3. a) accupunctuur
b) acupunctuur
4. a) Hawaïhemd
b) hawaïhemd
5. a) X-benen
b) x-benen
6. a) Vaderdag
b) vaderdag

III. Zoek het beroep in de onderstaande anagrammen

1. Gert Schoeve - Ronse
2. Vera Strato - Perk
3. Tim Manos - Peer
4. Rudi Wee - Genk
5. Mieke Bral - Weerde

IV. Rijk de woorden aan elkaar

1. kop centrum
2. kranten lijst
3. tempel tijd
4. hoek brood
5. long examen
6. klop partij

V. Schrijft u de onderstaande woorden aan elkaar of niet?

1. a) zee-egel
b) zeeëgel
2. a) meesterkok
b) meester-kok
3. a) quasionschuldig
b) quasi-onschuldig
4. a) vicevoorzitterschap
b) vice-voorzitterschap
5. a) eye-opener
b) eyeopener
6. a) cachepot
b) cache-pot
7. a) fifty-fifty
b) fiftyfifty
8. a) vicepresident
b) vice-president
9. a) be-erven
b) beërven

OPLOSSINGEN

I. 1b / 2c / 3a / 4a / 5b
II. 1a / 2b / 3b / 4b / 5a / 6a
III. 1. schoorsteenveger / 2. straatverkoper / 3. pianostemmer / 4. weerkundige / 5. balmedewerker
IV. 1. zorg / 2. foto / 3. nacht / 4. punt / 5. arts / 6. jacht
V. 1a / 2b / 3a / 4a / 5b / 6b / 7b / 8a / 9b